De tweede generatie

Uitdaging en kansen voor de stad

NICIS INSTITUTE

Nicis Institute - 2008

ISBN: 9789077389645

NUR: 740

Uitgave:
Nicis Institute
Laan van Nieuw Oost Indië 300
2593 CE Den Haag
Postbus 90750
2509 LT Den Haag
info@nicis.nl
www.nicis.nl
T 070 344 09 66
F 070 344 09 67

Auteurs:
Maurice Crul, Adel Pasztor en Frans Lelie

(Eind)redactie: Nicis Institute
Opmaak en beeldredactie: www.az-gsb.nl, Den Haag
Drukwerk: Senz grafische media
Vormgeving: www.kruit.nl
Oplage: 1000

Oktober 2008

© Nicis Institute

De tweede generatie

Uitdagingen en kansen voor de stad

Maurice Crul, Adel Pasztor en Frans Lelie

NICIS INSTITUTE

ABN·A

Inhoud

Samenvatting en beleidsaanbevelingen 7

1. Onderzoek naar de tweede generatie 11
   1.1 Inleiding 11
   1.2 Internationaal onderzoek naar de tweede generatie (TIES) 11

2. Jongeren zonder startkwalificatie 13
   2.1 Uitkomsten jongeren zonder startkwalificatie 13
   2.2 Oorzaken voor het vroegtijdig schoolverlaten 18
   2.3 Beleidsaanbevelingen 21

3. De hoogopgeleidejongeren 25
   3.1 Uitkomsten hoogopgeleide jongeren 25
   3.2 Beleidsaanbevelingen 30

4. De middengroep 33
   4.1 Uitkomsten middengroep 33
   4.2 Beleidsaanbevelingen 35

5. Toekomstscenario's 37

Literatuur 39

Appendix 1 41

Appendix 2 54

Samenvatting en beleidsaanbevelingen

Samenvatting

De meest opvallende uitkomst uit ons onderzoek naar de tweede generatie is de tweedeling *binnen* de tweede generatie groepen. Een kwart van de tweede generatie jongeren behaalt geen startkwalificatie, echter daarnaast is een even zo grote groep hoogopgeleid.
Dit gegeven wordt verder versterkt doordat de jongeren zonder startkwalificatie vaak trouwen met een partner die ook geen startkwalificatie heeft en de hoogopgeleide jongeren juist vaak trouwen met iemand die ook hoog opgeleid is. De jongeren zonder startkwalificatie trouwen jong en krijgen ook jong kinderen. De hoogopgeleide jongeren stellen het krijgen van kinderen uit. Aan de ene kant hebben we dus dubbel kwetsbare huishoudens met kinderen, aan de andere kant zien we hoogopgeleide tweeverdieners zonder kinderen, of die hun kinderen pas op een latere leeftijd hebben gekregen. De verschillen die zo ontstaan zijn zeer groot: enerzijds bijzonder kwetsbare gezinnen die behoren tot de onderkant van de samenleving, anderzijds hoogopgeleiden die de eerste elite vormen in hun gemeenschappen. De laatste groep stroomt vaak door naar relatief dure koopwoningen in de betere wijken in de twee steden.

Het komt regelmatig voor dat er in de media melding gemaakt wordt van probleemjongeren van Marokkaanse of Turkse afkomst en dat er tegelijkertijd een stuk gepubliceerd wordt over een succesvolle Marokkaanse of Turkse zakenman, schrijver of politicus. Het is het bekende verhaal: zien we een half vol glas of is het half leeg? Ons onderzoek laat zien dat beide visies tegelijkertijd juist zijn.

De andere belangrijke bevinding uit het onderzoek is dat de lijn tussen succes en falen in feite heel dun is. Driekwart van de tweede generatie jongeren stroomt het MBO in. Dit is de grote middengroep. Voor sommige jongeren is het MBO de opstap naar het HBO waarmee zij zich in de succesvolle groep scharen. Voor andere jongeren echter is uitval op het MBO de reden dat zij zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten. Jongeren met dezelfde startsituatie in het MBO (vooropleiding VMBO-kader, VMBO-theoretisch of Mavo) eindigen zodoende op deze twee extreme einden van de onderwijsladder.

Bijna de helft van de hoogopgeleide tweede generatie jongeren heeft via de lange weg van het “stapelen” van opleidingen het hoger onderwijs bereikt. Tegelijkertijd heeft ook bijna de helft van de jongeren zonder startkwalificatie een VMBO-t of Mavo vooropleiding. Beide gegevens zijn opvallend: het eerste gegeven laat zien dat een belangrijk deel van het talent niet wordt herkend op de basisschool, waardoor deze leerlingen veel te laag beginnen. Het tweede gegeven laat zien dat een belangrijk deel van de jongeren zonder startkwalificatie, dat blijkbaar wel de leercapaciteiten heeft om een middenniveau te halen, desondanks voortijdig uitvalt op het MBO.

De derde opvallende uitkomst van ons onderzoek is dat het overgrote deel van de jongeren zonder startkwalificatie *niet* langdurig werkloos is. Zij zorgen voor hun gezin of zij werken. Het algemene idee is dat jongeren zonder startkwalificatie onvoldoende uitgerust zijn voor het betreden van de arbeidsmarkt. Voor de meerderheid van de mannen geldt dit blijkens ons onderzoek niet. De vrouwen

betreden de arbeidsmarkt over het algemeen niet omdat zij voor hun gezin zorgen. Is het label 'risicojongeren' dat jongeren zonder startkwalificatie vaak krijgen opgespeld dan wel terecht? In de strikte definitie wellicht niet, maar de situatie van een groot deel van deze jongeren is wel bijzonder kwetsbaar. Velen kunnen financieel niet rondkomen en hun arbeidsmarktpositie is uiterst instabiel. In deze groep wisselt men relatief vaak van baan en velen werken, ook na een aanzienlijke carrière, nog steeds op tijdelijke contracten. Een kleine verandering in de conjunctuur maakt hun naar verwachting, zoals velen met een tijdelijk contract, werkloos.

De vierde belangrijke bevinding is dat één op de vijf jongeren zonder startkwalificatie het opvallend goed doet. Zij hebben zich via hun baan bijgeschoold of zijn voor zichzelf begonnen als zelfstandig ondernemer. De integrerende kracht van de arbeidsmarkt biedt voor deze groep blijkbaar een alternatief voor reguliere scholing.

Beleidsaanbevelingen

- Een vroege signalering van potentiële risicojongeren op basis van indicatoren vroeg in de schoolloopbaan (basisschool en het voortgezet onderwijs) is mogelijk en wenselijk.
- Begeleiding van potentiële risicojongeren moet reeds worden ingezet in het voortgezet onderwijs. Er moet bij deze jongeren op twee sporen worden ingezet. Ten eerste zijn meer remedial teaching en huiswerkbegeleiding voor deze specifieke groep gewenst. In het bijzonder de groep Turkse leerlingen en meer algemeen de meisjes lijken niet of te weinig te worden bereikt. Ten tweede ontbreekt het deze jongeren vaak aan duidelijke leerdoelen. Naast extra reguliere begeleiding op school (gericht op deze specifieke groep risicojongeren) kan gedacht worden aan mentoren uit de eigen etnische groep die als rolmodel kunnen fungeren.
- De onderzoeksgegevens over de schoolloopbanen van de jongeren zonder startkwalificatie laten glashelder zien dat er een probleem is met de doorlopende leerlijn tussen VMBO en MBO. De helft van de jongeren zonder startkwalificatie maakt óf het VMBO niet af óf gaat niet door op het MBO. VMBO praktijkonderwijs en VMBO-basis dienen samen met MBO 1 en 2 een *doorlopende* leerlijn te vormen. De experimenten met zogenaamde vijf- of zesjarige vakcolleges zijn daarbij hoopgevend. Dit traject dient met grote voortvarendheid verder te worden ontwikkeld.
- Een structureel probleem voor jongeren uit het speciaal onderwijs is dat het voortgezet onderwijs wel individueel en speciaal onderwijs kent maar het MBO niet. Extra begeleiding van jongeren uit het speciaal onderwijs op het MBO is noodzakelijk voor het behalen van een startkwalificatie.
- Opvallend is dat de arbeidsmarkt een belangrijke integrerende functie heeft voor een deel van de jongeren zonder startkwalificatie. Dat werpt de vraag op of het bedrijfsleven en de overheid niet veel systematischer moeten worden ingeschakeld bij het opleiden van deze jongeren.
- Een kleine groep tweede generatie jongeren zonder startkwalificatie is langdurig werkloos. Het gaat om ongeveer 750 tweede generatie jongeren per stad. Blijkbaar is er voor hen geen sluitend traject van school of werk. Gezien de diversiteit van de groep (werkloze vrouwen met kinderen, jongeren met leerproblemen en kansrijke jongeren die vroegtijdig zijn uitgevallen) is een traject op maat met individuele begeleiding het meest passend. Men zou kunnen denken aan een duizend banenplan zoals dat eerder voor Molukse jongeren succesvol is ingezet. Daarbij kan vooral gedacht

worden aan banen bij de overheid, omdat jongeren zonder startkwalificatie in die sector ondervertegenwoordigd zijn.

- De analyse van schoolloopbanen van hoogopgeleide jongeren laat zien dat veel talent aan het eind van de basisschool niet wordt herkend. De selectie komt te vroeg of de selectiemechanismen zijn ontoereikend. De wijze van selectie aan het eind van de basisschool dient opnieuw bekeken te worden.
- Juist die routes, die jarenlang voor verschillende achterstandsgroepen de succesroutes waren in het voortgezet onderwijs, zijn in de afgelopen tien jaar afgeschaft. Het gat tussen het ontbreken van opstroommogelijkheden en de lange onderwijsroute via MBO naar het HBO is te groot. Dit leidt niet alleen tot veel vertraging voor de leerlingen maar ook tot grote extra kosten voor de overheid. De beste initiatieven om de opstroommogelijkheden in het voortgezet onderwijs te verbeteren zijn de zogenaamde kopklassen en de kansklassen. Deze moeten op een veel grotere schaal worden ingezet. Sommige scholen zorgen er ook voor dat de overstap van Mavo/VMBO-theoretisch naar Havo mogelijk gemaakt wordt. Dergelijke pogingen dienen praktisch en financieel te worden gestimuleerd.
- Er is een grote groep hoogopgeleide tweede generatie jongeren in de grote steden. De politiek en beleidsmakers moeten meer gebruik maken van het potentieel binnen deze groep. Politiek en beleidsmatig is het van groot belang dat de aanstormende tweede generatie elite actief wordt betrokken bij het bestuur van onze samenleving. Naar voorbeeld van Australië kunnen multiculturele jongerenadviesraden worden ingesteld die beleidsmakers en politiek gevraagd en ongevraagd van advies dienen. In de praktijk blijken deze raden bovendien kweekvijvers voor een nieuwe generatie politici en beleidsmakers.

1. Onderzoek naar de tweede generatie

1.1 Inleiding

De steden Amsterdam en Rotterdam huisvesten een groot deel van de arbeidsmigranten uit de jaren zestig en zeventig. Hun in Nederland geboren kinderen, oftewel de tweede generatie Turken en Marokkanen, maken een steeds groter deel uit van de stedelijke jeugd. Er is dan ook een groeiend besef dat de toekomst van de grote steden in Nederland nauw verbonden is met de integratie van de tweede generatie. De beeldvorming over die tweede generatie is gemengd. Enerzijds is er bij bestuurders en politici grote bezorgdheid die gevoed wordt door herhaalde incidenten waarbij tweede generatie jongeren betrokken zijn. Anderzijds laten succesvolle voorbeelden van de tweede generatie zien dat een algemeen pessimistisch beeld zeker niet op zijn plaats is. Vanuit de beleidsmakers en politici in de grote steden is er dan ook grote behoefte aan concrete informatie over de tweede generatie jongeren in hun steden.

Vanuit deze vraag hebben de steden Rotterdam en Amsterdam, Nicis Institute, het IMES (Instituut voor Migratie en Etnische Studies) en beleidsmakers van Amsterdam en Rotterdam in 2007 overleg gevoerd over welke prangende beleidsvragen er ten aanzien van de tweede generatie leven. Twee belangrijke aandachtsgebieden zijn uit deze gesprekken naar voren gekomen. De aandacht voor risicojongeren (hier verder gedefinieerd als jongeren die *geen startkwalificatie* hebben behaald) en de aandacht voor hoogopgeleide jongeren (jongeren van het *HBO of de Universiteit*, of jongeren die reeds een hoger onderwijs diploma hebben behaald). In overleg met de betrokken gemeenten en Nicis Institute heeft het IMES vervolgens een projectopzet gemaakt voor een eenjarig onderzoekstraject: 'Tweede generatie jongeren in Amsterdam en Rotterdam. Last of kapitaal voor de toekomst.' Het IMES heeft op basis van het voorstel een startnotitie vervaardigd die beide groepen in beeld bracht. Er is vervolgens gekozen om het zwaartepunt in de verdere analyse te leggen op het inzichtelijk maken van de verschillen in levenslopen van de jongeren zonder startkwalificatie en de hoogopgeleide jongeren. Daarbij wordt meer specifiek gekeken naar belangrijke beslissingsmomenten in hun levensloop. Dit met het oog op de relevantie voor beleidsinterventies. De centrale probleemstelling van dit onderzoek is vervolgens als volgt geformuleerd:

Welke individuele en contextuele factoren verklaren de levensloop van 'jongeren zonder startkwalificatie' en 'hoogopgeleide jongeren' van de tweede generatie in Amsterdam en Rotterdam?

1.2 Internationaal onderzoek naar de tweede generatie (TIES)

De TIES survey onderzoek vormt de basis voor dit kortlopend onderzoek. In 2005 is een groot internationaal onderzoek met het acroniem TIES (The Integration of the European Second Generation) gestart naar de positie van de tweede generatie van Turkse en Marokkaanse afkomst in Europa. Het onderzoek is opgezet door het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) van de Universiteit van Amsterdam in samenwerking met het NIDI in Den Haag. Het onderzoek wordt uitgevoerd in acht Europese landen (Zweden, Duitsland, Nederland, België, Frankrijk, Oostenrijk, Zwitserland en

Spanje). In totaal zijn er 10.000 interviews verricht onder jongeren in vijftien Europese steden. In Nederland heeft het onderzoek plaats gevonden in Amsterdam en Rotterdam, waar in totaal 1000 tweede generatie jongeren in de leeftijd van 18 tot en met 35 jaar zijn geïnterviewd en 500 jongeren van een vergelijkingsgroep in dezelfde leeftijdscategorie. De vergelijkingsgroep bestaat uit jongeren waarvan beide ouders in Nederland geboren zijn. Dit is het eerste grote onderzoek naar tweede generatie jongeren in Nederlandse steden.

Het centrale doel van het internationale onderzoek is om de invloed van de integratiecontext op de positie van tweede generatie jongeren te onderzoeken. Daarvoor is een uniek onderzoeksdesign ontwikkeld. Door te kijken naar jongeren van dezelfde etnische afkomst met dezelfde startpositie (geboren in Europa) kunnen verschillen in uitkomsten gerelateerd worden aan verschillen in de nationale integratiecontext.

De 'face to face' interviews zijn verzameld in 2006 en 2007 door het survey bureau Veldkamp. De gegevens over de tweede generatie groepen zijn representatief voor de betreffende groepen in Amsterdam en Rotterdam[1].

In de meeste survey's worden gegevens verzameld over de huidige positie op bijvoorbeeld de arbeidsmarkt of in het onderwijs. In de TIES survey zijn de onderwijs- en arbeidsmarktloopbanen tot in detail gereconstrueerd. Hierdoor is het mogelijk om de verschillende selectie- en beslissingsmomenten zichtbaar te maken die met het onderwijs en de arbeidsmarktcontext verband houden.

In deze publicatie richten we onze blik op drie groepen: de jongeren zonder startkwalificatie, de hoogopgeleide jongeren en de groep in het midden. In de laatste paragraaf trekken we de lijnen voor deze groepen door naar de toekomst.

1 Zie voor nadere informatie over de steekproeftrekking de appendix 2.

2. Jongeren zonder startkwalificatie

2.1 Uitkomsten jongeren zonder startkwalificatie

Er heeft zich in de afgelopen jaren in het beleid een verschuiving voorgedaan van de aandacht voor school 'drop-outs' naar de aandacht voor de grotere groep jongeren *zonder startkwalificatie*. De verbreding van deze categorie is in lijn met de aandacht op Europees niveau naar vroegtijdige schoolverlaters. In Europa wordt de term nu gereserveerd voor jongeren zonder middelbare school diploma of jongeren die alleen in het bezit zijn van een diploma van het lager voortgezet onderwijs. Nederland heeft relatief veel vroegtijdige schoolverlaters vergeleken met andere Europese landen (OECD 2008).

Vroegtijdig schoolverlaters

In Amsterdam en Rotterdam verlaat een kwart van de tweede generatie Turkse en Marokkaanse jongeren de school zonder startkwalificatie (zie tabel 1 van de appendix). Er zijn iets meer jongens dan meisjes zonder startkwalificatie. Naar verhouding zijn er meer jongeren zonder startkwalificatie in Rotterdam dan in Amsterdam (zie tabel 2). Bij nadere beschouwing komt dit voornamelijk doordat er meer jongeren in Rotterdam het VMBO zonder diploma verlaten. Dit lijkt een specifiek Rotterdams fenomeen.

Omgerekend verlaten in elke stad zo'n drieduizend tweede generatie jongeren zonder startkwalificatie het onderwijs. Dat is een aanzienlijk aantal. Het aandeel jongeren zonder startkwalificatie neemt in de loop van de tijd langzaam af. Onder meisjes van Turkse afkomst is de afname het sterkst. Dit is in lijn met de algemene ontwikkeling dat de positie van meisjes van Turkse afkomst gestaag verbetert. De beschouwing hierna laat zien dat de jongeren zonder startkwalificatie zich zeker niet allemaal ontwikkelen tot probleemgevallen.

Van school naar werk

De overgang naar de arbeidsmarkt verloopt moeizaam. Een kwart van de tweede generatie jongeren zonder startkwalificatie is na het verlaten van school eerst voor kortere of langere tijd werkloos (zie tabel 4 en 5). Hetzelfde geldt echter ook voor de vergelijkingsgroep, maar zij zijn gemiddeld korter werkloos. De situatie van de tweede generatie is ook rommeliger te noemen. Zij hebben vaker tijdelijke baantjes of werken in het familiebedrijf, terwijl de vergelijkingsgroep in meerderheid meteen regulier werk vindt. Opvallend is dat veel meisjes van Turkse afkomst zich meteen volledig aan het huishouden wijden.

De jongeren zonder startkwalificatie vinden meestal een baan in de particuliere sector. Slechts één op de zes jongeren is in dienst van de overheid. Ten opzichte van de jongeren *met* startkwalificatie is dit een ondervertegenwoordiging. Het lijkt erop dat vooral de overheid nog een inhaalslag kan maken in het werven van jongeren zonder startkwalificatie.
De jongeren zonder startkwalificatie uit de vergelijkingsgroep laten duidelijk een betere positie zien t.o.v. de tweede generatie jongeren zonder startkwalificatie (zie tabel 6 en 7). Vooral de situatie van de vrouwen in de vergelijkingsgroep is veel beter. De huidige situatie van de tweede generatie mannen is wel veel verbeterd ten opzichte van hun situatie direct na het verlaten van school.

Turkse mannen

Zo'n zestig procent van de Turkse mannen zonder startkwalificatie heeft een baan (zie tabel 6). Nog eens tien procent van de Turkse tweede generatie mannen heeft een eigen zaak en zes procent zoekt geen betaald werk. In totaal 84 procent van de Turkse mannen zonder startkwalificatie zit *niet* in de categorie werkloos of arbeidsongeschikt. Van de twaalf procent die werkloos is, is driekwart dat al een half jaar en de helft al langer dan anderhalf jaar (zie tabel 7). Nemen we de lengte van de werkloosheid (meer dan een half jaar) op de arbeidsmarkt als criterium, dan heeft negen procent van de jongens van Turkse afkomst zonder startkwalificatie zich echt problematisch ontwikkeld.

De Turkse mannen zonder startkwalificatie scoren zelfs lager op werkloosheid dan de mannen zonder startkwalificatie uit de vergelijkingsgroep. Een deel van de relatief gunstige situatie kan verklaard worden uit het feit dat Turkse mannen opvallend vaak (in 40% van de gevallen) werk vinden via het eigen netwerk (familie of vrienden). Ter vergelijking slechts een kwart van mannen van Marokkaanse afkomst vindt op dergelijke wijze werk.

Marokkaanse mannen

De situatie onder Marokkaanse tweede generatie mannen zonder startkwalificatie is enigszins anders. Iets meer dan zestig procent heeft een baan of een eigen zaak. Onder deze groep is dertig procent werkloos of arbeidsongeschikt. Echter, een kleiner deel dan bij de mannen van Turkse afkomst is langdurig werkloos. Gegeven het feit dat er meer jongeren zonder startkwalificatie van Turkse afkomst zijn dan van Marokkaanse afkomst, is uiteindelijk de groep langdurig werkloze mannen dan ook kleiner dan onder de Turkse groep.

De situatie van de Marokkaanse tweede generatie mannen verschilt aanzienlijk van die van de mannen uit de vergelijkingsgroep. Dit kan voor een deel verklaard worden door een iets betere opleidingspositie van de vergelijkingsgroep. Maar bij een gelijk opleidingsniveau blijven de Marokkaanse mannen nog steeds vaker werkloos.

Dienstverband

De helft van de werkende mannen van de tweede generatie heeft een vast contract (tabel 9). De mannen uit de vergelijkingsgroep hebben bijna anderhalf keer zo vaak een vast contract. Opvallend is dat de mannen zonder startkwalificatie in meerderheid in geschoolde beroepen werken. Slechts 28% werkt in ongeschoolde beroepen: meestal productiewerk of ongeschoold handwerk zoals steigerbouwer. Een kleine groep (zo'n 15%) werkt in beroepen als bediende in een winkel of als beveiliger. De overigen echter oefenen een (technisch) geschoold of administratief beroep uit. Een deel van de verklaring van dit relatief hogere beroepsniveau ligt in het gegeven dat een aanzienlijk deel (een kwart van de werkenden) promotie heeft gemaakt op het werk.

Een derde deel van de tweede generatie mannen geeft aan dat zij intern via het bedrijf zijn geschoold. Daar waar het onderwijs er bij deze jongeren niet in slaagt om hen te scholen tot een startkwalificatie blijkt het bedrijfsleven en de overheid als werkgever hier bij een aanzienlijk deel van de jonge mannen wel in te slagen. In die zin speelt de arbeidsmarkt een belangrijke integrerende rol voor jongeren zonder startkwalificatie. Er blijkt een groot verschil te zijn in de mate waarin interne scholing plaats vindt in de verschillende sectoren. De aantallen per sector in de survey zijn natuurlijk klein maar er is

wel een duidelijke trend te onderscheiden. De jongeren die in dienst zijn van de overheid worden vaker intern geschoold. De sectoren groothandel en detailhandel, hotel en restaurant en industrie scoren onder de maat.

Inkomen

De helft van de mannen van Turkse afkomst en twee derde van de mannen van Marokkaanse afkomst verdient minder dan 1500 euro netto. De inkomenssituatie voor een groot deel van de jongeren zonder startkwalificatie is dan ook problematisch. Opvallend is echter ook de groep (zo'n 33%) Turkse tweede generatie mannen die een inkomen heeft *boven* de 1500 euro netto. Dat is aanzienlijk voor iemand die geen startkwalificatie heeft. Zo'n twaalf procent van de tweede generatie jongeren geeft dan ook aan dat zij comfortabel kunnen leven van hun inkomen (tabel 12).

Tweede generatie vrouwen

De situatie van de vrouwen wijkt sterk af van die van de mannen. Bijna de helft van de vrouwen zorgt voor de kinderen en begeeft zich niet op de arbeidsmarkt. Slechts eenderde deel van de tweede generatie vrouwen heeft een baan, en daarvan slechts de helft een fulltime baan. Opvallend is het hoge aandeel (14%) arbeidsongeschikte vrouwen in de Marokkaanse groep. Trekken we deze situatie door naar de inkomenssituatie dan wekt het geen verwondering dat een ruime meerderheid van de tweede generatie jonge vrouwen uit de risicogroep geen of nauwelijks *eigen* inkomen heeft (zie tabel 10).

De arbeidsmarkt en inkomenssituatie van de tweede generatie jonge vrouwen is dus het meest zorgwekkend. Zij participeren nauwelijks op de arbeidsmarkt en zijn afhankelijk van hun partner of familie voor hun inkomen. Een situatie die de zelfstandigheid van de vrouwen niet ten goede komt. Gaat het hier ook om een groep vrouwen die zelf ook daadwerkelijk traditioneler denkt over rolpatronen van mannen en vrouwen? De respondenten is naar hun visie op de verdeling van werk en zorg gevraagd. De vrouwen van Marokkaanse afkomst zonder startkwalificatie vinden inderdaad twee keer zo vaak (29%) dan de andere vrouwen van Marokkaanse afkomst (15%) dat vrouwen niet buitenshuis zouden moeten werken als zij jonge kinderen hebben. In de Turkse groep is dit aantal anderhalf keer zo vaak.

Dienstverband

De situatie van beide groepen tweede generatie vrouwen verschilt aanzienlijk van die van de vrouwen in de vergelijkingsgroep. Zij begeven zich veel minder vaak op de arbeidsmarkt en als ze dat wel doen, dan vaker in parttime dienstverband (zie tabel 8). Dit wordt voor een belangrijk deel verklaard doordat tweede generatie vrouwen reeds in overgrote meerderheid getrouwd zijn en kinderen hebben (zie tabel 15). De vrouwen uit de vergelijkingsgroep zijn in overgrote meerderheid (driekwart) nog ongetrouwd en hebben geen kinderen. Het overgrote deel van de vrouwen van de tweede generatie is vroeg getrouwd. Eén op drie getrouwde vrouwen van Turkse afkomst is bijvoorbeeld al voor haar negentiende gehuwd. Vaak met iemand uit het eigen familienetwerk. De tweede generatie vrouwen zonder startkwalificatie zijn twee keer zo vaak getrouwd met een familielid. Met name de Turkse meisjes (de helft) geven aan dat zij 'aangemoedigd' zijn door hun ouders of schoonfamilie om te trouwen. Eén op de zes geeft zelf aan dat zij eigenlijk niet wilde trouwen.

De werkende tweede generatie vrouwen zonder startkwalificatie zijn veel te vinden in de detailhandel, maar ook in de administratie. De vrouwen die zich op de arbeidsmarkt begeven hebben ook vaker dan de mannen een vast contract.

Langdurig werklozen

Aparte aandacht dient uit te gaan naar de groep langdurig werklozen Driekwart van de tweede generatie jongeren zonder startkwalificatie die werkloos zijn, is dat al meer dan een half jaar. De helft hiervan al meer dan anderhalf jaar: gemiddeld meer dan twee jaar. Hetzelfde geldt voor de vergelijkingsgroep. De langdurig werklozen (langer dan een half jaar werkloos) zijn de meest problematische groep onder de jongeren zonder startkwalificatie (9%). Vertalen we dat in werkelijke aantallen in de twee steden dan gaat het om zo'n 375 Marokkaanse tweede generatie jongeren en 375 Turkse tweede generatie jongeren die tot de groep langdurig werkloze jongeren zonder startkwalificatie horen. Een kwart van de jongeren zonder startkwalificatie ontvangt een uitkering. Vaak betreft dit een bijstandsuitkering.

Gesubsidieerde banen zijn nauwelijks van belang voor de jongeren zonder startkwalificatie. Slechts vier van de 250 werkende tweede generatie jongeren hebben een gesubsidieerde baan. Blijkbaar worden deze jongeren niet bereikt voor gesubsidieerde banen.

Portret Samira: een Marokkaanse tweede generatie vrouw zonder startkwalificatie

Samira is in Rotterdam geboren in 1984. Ze heeft één oudere en drie jongere broers en zussen. Ze hebben sinds hun geboorte de Nederlandse nationaliteit. Haar ouders komen uit de Rif in Noord Marokko. Haar vader is in 1987 gestorven en haar moeder, die toen pas 25 was, heeft de opvoeding van vier haar kinderen alleen voor haar rekening genomen.
Samira is ook een alleenstaande moeder. Zij heeft op haar achttiende haar kind gekregen. Ze woont zelfstandig met haar zoontje van drie, die overdag naar de crèche gaat. Ze heeft nog nooit betaald werk gehad en leeft van een bijstandsuitkering.

Samira ging op haar vierde naar een Rooms-katholieke basisschool in de buurt, waar ongeveer driekwart van de kinderen allochtoon was. Ze is nooit blijven zitten en op haar twaalfde kreeg ze het advies door te gaan naar de Mavo. Ze ging opnieuw naar een Rooms-katholieke buurtschool met ongeveer driekwart allochtone leerlingen. Ze kwam in een brugklas Vbo-Mavo en ging in de tweede klas door op Mavo niveau. Ze is in de derde klas van school veranderd en naar het VMBO basis gegaan. Ook dit heeft zij niet afgemaakt. Op haar 16e had ze "geen zin meer in school" en stopte definitief met haar opleiding, zonder diploma op zak.

Samira kon goed opschieten met haar leerkrachten en medeleerlingen. Samira heeft nooit enige extra lessen gekregen of huiswerkbegeleiding gehad. Haar moeder hielp haar nooit met huiswerk en praatte zelden met haar over school. Samira moest vaak helpen in het huishouden en oppassen. Haar oudere zus, die zelf een HBO opleiding heeft voltooid, hielp haar wel met huiswerk en praatte veel met haar over school. Samira heeft een jongere broer die ook zonder diploma's van school is gegaan.

Samira en haar zoontje wonen in een huurwoning van de woningbouwvereniging in haar oude buurt. Ongeveer een kwart van de bewoners is van Marokkaanse afkomst en dat vindt Samira fijn. Op de middelbare school waren twee van haar drie beste vriendinnen Nederlands, inmiddels heeft Samira alleen maar Marokkaanse vriendinnen. Zij heeft ook veel contact met familieleden die in Rotterdam wonen. Ze kijkt alleen naar Nederlandse tv zenders, internet gebruikt ze niet. Ze is twee maal naar Marokko op vakantie geweest de afgelopen jaren, er ooit gaan wonen wil ze zeker niet. Zij voelt een sterke Nederlandse identiteit en haar Rotterdamse en Marokkaanse identiteit noemt ze beide heel sterk. Ze vindt wel dat er veel racisme is in Nederland, maar heeft zelf weinig last gehad van discriminatie.

Samira vindt een opleiding en betaald werk even belangrijk voor mannen als voor vrouwen, maar ze vindt wel dat vrouwen voor de kinderen, het huishouden en de dagelijkse maaltijd moeten zorgen. Ze is opgevoed met de islam en voelt zich een moslim. Ze eet afhankelijk van de situatie Halal en bidden doet ze nooit. Ze draagt ook geen hoofddoek. Ze vindt het geloof een privézaak tussen haar en God.

Dubbele kwetsbaarheid

Als we het startkwalificatiecriterium vanuit het perspectief van werkloosheid beoordelen lijkt dit criterium een te pessimistisch beeld op te leveren. Voor het overgrote deel van de jongeren zonder startkwalificatie wordt de toegang tot de arbeidsmarkt *niet* belemmerd door de lage opleiding. Betekent dit echter ook dat deze groep geen kwetsbare groep is? Die vraag behoeft een meer genuanceerd antwoord.

Een kwart van de tweede generatie jongeren zonder startkwalificatie heeft naar eigen zeggen regelmatig moeite om financieel rond te komen en nog eens een kwart af en toe. Dit geeft aan dat het een groep is met aanzienlijke financiële problemen (zie tabel 12). Dit heeft te maken met twee aanverwante zaken. De vrouwen die fulltime voor het gezin zorgen, zijn vaak getrouwd met een partner die geen startkwalificatie heeft. Een kwart van de partners heeft zelfs alleen de lagere school afgemaakt (zie tabel 16). Daarnaast trouwen de vrouwen uit de groep zonder startkwalificatie vaker (twee keer zo vaak) met partners die pas als huwelijkspartner naar Nederland zijn gekomen. De vrouwen die wel een startkwalificatie hebben, trouwen vaker met partners die weliswaar niet in Nederland zijn geboren, maar wel in Nederland zijn opgegroeid.

Veel van de partners hebben dus grote moeite de Nederlandse arbeidsmarkt te betreden. Dat maakt deze huishoudens dubbel kwetsbaar. De partners van de Turkse mannen zonder startkwalificatie zijn nog lager opgeleid (zie tabel 16). Tweederde heeft geen startkwalificatie. De helft heeft alleen de lagere school voltooid.

Daar waar in Nederlandse gezinnen beide partners een deel van het inkomen binnen brengen of beiden werk zoeken, is dit in de meeste Turkse en Marokkaanse risicohuishoudens niet het geval.

2.2 Oorzaken voor het vroegtijdig schoolverlaten

Als we naar de redenen voor het vroegtijdig stoppen met de opleiding kijken, zien we een groot verschil tussen mannen en vrouwen. Bij de vrouwen geeft één op de vijf zelf aan dat ze niet door is gegaan omdat ze ging trouwen. Bij de mannen is dit nauwelijks een reden. De helft van de mannen wilde geld gaan verdienen en is daarom gestopt. Voor de vrouwen is dit veel minder vaak (twee keer zo weinig) een reden. Eén op de vijf mannen had geen zin meer om naar school te gaan. Voor de vrouwen van de Marokkaanse groep is dit ook een belangrijke reden.

Naast de redenen kunnen we ook kijken naar voorspellers van vroegtijdig schoolverlaten.
Dit doen we op twee manieren. Enerzijds analyseren we de schoolloopbanen van de jongeren, anderzijds onderzoeken we mogelijke invloedrijke factoren zowel binnen als buiten het onderwijs.

Diversiteit

Het TIES onderzoek biedt de unieke mogelijkheid om de gehele schoolloopbanen van de respondenten te reconstrueren. Het belangrijkste kenmerk van de schoolcarrières van jongeren zonder startkwalificatie is dat hun schoolloopbanen kort zijn. Maar het is een vergissing om te denken dat er dus ook weinig verschillen zijn in schoolloopbanen. Het stereotype beeld is dat deze jongeren zijn blijven zitten, zeer lage schooladviezen kregen, naar de laagste vormen van het VMBO gaan en daarna stoppen of eventueel doorgaan naar MBO-1 of MBO-2 , om daar uit te vallen. De jongeren zonder startkwalificatie vormen echter een diverse groep.

Driekwart van de tweede generatie jongeren zonder startkwalificatie is niet blijven zitten. Iets meer dan de helft heeft een Mavo advies of hoger gekregen en bijna de helft (44% tweede generatie Turken en 46% tweede generatie Marokkanen) heeft een VMBO-kader/ theoretisch diploma behaald of de Mavo afgerond. Een deel heeft een MBO-3 of MBO-4 opleiding gedaan. Deze jongeren hebben dus de intellectuele capaciteiten voor een opleiding op het midden niveau. Je zou hen de ‘kansrijke’ groep onder de jongeren zonder startkwalificatie kunnen noemen. De vrouwen zijn meer te vinden in de kansrijke groep. Blijkbaar spelen bij hen andere dan schoolse redenen een grotere rol bij het vroegtijdig schoolverlaten. Bij de Turkse meisjes lijkt trouwen de belangrijkste reden en bij de Marokkaanse meisjes is dat trouwen en geen zin meer in school hebben. In de vergelijkingsgroep is de ‘kansrijke groep’ flink kleiner met 32%. Het laat zien dat meer ‘kansrijke’ tweede generatie jongeren uitvallen dan in de vergelijkingsgroep.

De andere helft van de groep past wel in het profiel van een ‘risicojongere’. Zij moeten vaak een jaar overdoen op de basisschool, krijgen een laag advies, stromen door naar VMBO basis of het oude Vbo en stoppen daarna of stromen in op MBO-1 of MBO-2.

Portret Emine: een Turkse vrouw van de tweede generatie zonder startkwalificatie (kansrijk)

Emine is geboren in 1986 en ten tijde van het interview 20 jaar oud. Zij woont nog thuis met haar beide ouders en een 4 jaar oudere broer die ook in Nederland geboren is. Haar broer heeft een MBO diploma. Haar vader is langdurig werkloos, haar moeder huisvrouw. De hele familie heeft de Turkse nationaliteit, maar Emine denkt er wel over de Nederlandse nationaliteit aan te vragen.

Emine heeft de basisschool zonder vertraging doorlopen op de openbare buurtschool, waar de helft van de kinderen niet van Nederlandse komaf was. Of ze ooit naar een crèche of peuterspeelzaal is gegaan, weet ze niet.

Met een Havo/Vwo advies ging ze naar de middelbare school. Ze kwam in een brugklas Havo/Vwo waarin ze is blijven zitten. Omdat dit niveau te hoog was is ze, in navolging van het advies van school, van school veranderd en naar een Mavo gegaan. Haar Mavo diploma kreeg ze op haar 17e, een advies voor een vervolgstudie kreeg ze niet. Emine is daarna begonnen aan een opleiding op MBO-4 niveau. Ze is hier na drie jaar mee gestopt. Ze wilde eigenlijk een andere opleiding gaan volgen, maar dat is er niet van gekomen. Als reden geeft zij dat zij toch tevreden was met haar opleiding.

Uiteindelijk is dus haar hoogst behaalde diploma Mavo/VMBO-t en is zij hiermee niet in het bezit van een startkwalificatie.

Emine heeft vanaf haar 14e kleine baantjes in winkels van bekenden gehad. Steeds een maandje gewerkt, 10 of 20 uur per week. Ook toen zij gestopt was met haar opleiding kon zij direct aan de slag in een tijdelijk baantje als schoonmaakster. Nu is zij sinds twee maanden op zoek naar betaald werk. Zij heeft geen uitkering en heeft grote problemen om rond te komen.

Emine is positief over haar middelbare schooltijd, tevreden over zowel de leerkrachten als haar relatie met medeleerlingen. Ze voelde zich sterk ondersteund door haar ouders. Haar ouders zijn beide zeer laag geschoold, haar moeder ging alleen naar de lagere school, haar vader alleen naar de koranschool en praktische hulp bij huiswerk heeft zij nooit gehad. Haar ouders praatten echter vaak met haar over school en hadden veel contact met school. Haar oudere broer speelde nauwelijks een rol wat haar opleiding betreft.

Emine woont in een arbeiderswijk waar ongeveer een kwart van de bewoners niet van Nederlandse afkomst is. Desgevraagd zou Emine liever in een wijk willen wonen waar bijna niemand van Turkse afkomst is. Dit is opvallend omdat haar drie beste vriendinnen van nu Turks zijn, evenals haar drie beste vriendinnen van de middelbare school. Zij geeft ook aan dat zij haar kinderen niet naar een zwarte school zou laten gaan.

Emine zegt zich nooit gediscrimineerd te voelen, niet op school en niet op de arbeidsmarkt. Zij draagt alle bevolkingsgroepen een even warm hart toe (80 graden Celsius op een schaal van 100) en voelt een sterke Nederlandse identiteit. Haar Rotterdamse identiteit voelt zij evenals haar Turkse identiteit zelfs “heel sterk”.

Emine is praktiserend moslim, draagt een hoofddoek omdat zij dit als religieuze plicht ziet, maar vindt dat dit een privé zaak tussen mens en God is. Zij is het er zelfs mee eens religieuze symbolen op school te verbieden.

Uitval voor en tijdens het MBO

Er is veel aandacht voor de uitval *tijdens* het MBO. Onze cijfers laten echter zien dat uitval in de *overgang naar* het MBO net zo belangrijk is (tabel 3). Meer dan de helft van de tweede generatie jongeren zonder startkwalificatie stopt namelijk reeds na de middelbare school. De helft doet dit met een middelbare school diploma van het VMBO en de helft zonder diploma. De andere helft van de tweede generatie jongeren zonder startkwalificatie gaat door op het MBO. Vervolgens valt de ene helft van hen uit op MBO 1 en 2 en de andere helft op MBO 3 en 4.

Als we apart kijken naar de kansrijke groep en de groep met leerproblemen valt een aantal zaken op. De jongeren met leerproblemen vallen meestal uit in het speciaal onderwijs of op de laagste vorm van het VMBO. Velen gaan daarna ook niet door naar het MBO. Diegenen die wel doorgaan komen vaak op het MBO 1 of 2 terecht. De kansrijke groep valt bijna even zo vaak (een kwart) uit in het voortgezet onderwijs. De resterende groep valt uit op MBO 3 of 4 of gaat niet door na het VMBO. Bijvoorbeeld: van de 34 kansrijke Turkse jongeren die aan het MBO beginnen, maken 27 hun MBO opleiding niet af. Daarvan starten er maar drie weer met een andere opleiding.

De weg naar de arbeidsmarkt

We kunnen de twee groepen ook volgen naar de arbeidsmarkt. De kansrijke jongeren zijn iets minder vaak werkloos en zij starten vaker een eigen bedrijf of hebben vaak die ambitie. Zij volgen ook vaker een interne bedrijfsopleiding en maken tevens vaker promotie op hun werk. De kansrijke groep is oververtegenwoordigd in de groep met de hogere inkomens. Dat is opnieuw een bewijs dat de kansrijke groep inderdaad in de praktijk meer in zijn of haar mars heeft. De arbeidsmarkt repareert een deel van de schade die in het onderwijs is opgelopen.

Portret Younes: een Marokkaanse tweede generatie man zonder startkwalificatie (leerproblemen)

Younes is geboren in Amsterdam in 1971. Zijn ouders komen beiden van het platteland in Marokko. Vader is langdurig arbeidsongeschikt, moeder zorgt voor het huishouden. Zij zijn niet in het bezit van de Nederlandse nationaliteit, hoewel ze al bijna 40 jaar in Amsterdam wonen. Younes heeft 1 oudere zus en 6 jongere broers en zussen. Op zijn 18e verkreeg hij de Nederlandse nationaliteit. Op zijn 19e ging hij zelfstandig wonen in stadsdeel Westerpark. Sinds 2006 is hij getrouwd met een Marokkaanse die sinds haar derde jaar in Nederland woont en waarmee hij Nederlands spreekt. Zij hebben nu een baby waar ze samen voor zorgen. Ze leven van een WW uitkering en zijn beiden op zoek naar betaald werk.

Younes ging naar het speciaal onderwijs, een school voor moeilijk lerende kinderen. Op deze school waren vrijwel geen andere allochtone kinderen. Hij heeft de school zonder te blijven zitten doorlopen en was klaar toen hij 15 was. Hij volgde het advies om naar het Vbo te gaan en kwam op een school met meer dan driekwart allochtone leerlingen. Hier heeft hij zijn Vbo diploma gehaald. Hij kreeg het advies naar MBO niveau 1 door te gaan. Daar is hij wel mee begonnen, maar hij heeft het niet afgemaakt. Dat was het einde van zijn schoolcarrière, waarmee Younes niet in het bezit is van een startkwalificatie.

Younes heeft nooit extra lessen of huiswerkbegeleiding gehad. De ouders van Younes controleerden nooit zijn huiswerk en hielpen hem er ook nooit mee. Dit is niet verwonderlijk omdat zij zelf ongeschoold zijn en de Nederlandse taal matig beheersen. In die tijd zijn enkele goede vrienden van Younes zonder diploma van school gegaan. Geen van zijn broers en zussen ging zonder diploma van school. Het hoogst behaalde diploma van zijn oudere zus is ook een Vbo diploma.

Na zijn opleiding ging Younes in Nederlandse militaire dienst. Direct daarna vond hij zijn eerste baan in een winkel, maar hij vond het geen leuk werk. Hij heeft hierna verschillende banen gehad, tot hij in 2003 voor zichzelf begon als chauffeur. Dat hij hiermee is gestopt, ligt er volgens hem aan dat het werk boven zijn niveau was. Inmiddels is hij 3 jaar werkloos en op zoek naar werk via vrienden. Ook heeft hij plannen een eigen bedrijf op te starten.

Younes geeft aan zich nooit gediscrimineerd te hebben gevoeld op school of in zijn werk. Wel denkt hij dat er sprake is van oneerlijke behandeling van allochtonen op de arbeidsmarkt. Zijn eigen ervaringen met een oneerlijke behandeling beperken zich tot de politie. Hij denkt dat meer allochtonen hier last van hebben. Younes is tevreden in zijn woonbuurt en stelt dat de leefbaarheid daar vooruit gaat, het enige wat hij er mist zijn genoeg goede scholen. Hij zou zelf zijn kinderen niet naar een 'zwarte school' sturen.

Opvallend is dat zijn drie beste vrienden tijdens de middelbare schooltijd een Nederlander, een Surinamer en een Marokkaan waren en dat hij nu vrijwel alleen Marokkaanse vrienden heeft. Deze hebben overigens MBO en HBO diploma's. Younes draagt alle bevolkingsgroepen een warm hart toe (80 graden Celsius op een schaal van 100), maar gelooft dat de vriendelijkheid ten opzichte van Marokkanen is afgenomen. Hij voelt zich wel sterk Amsterdammer en Marokkaan, maar Nederlander voelt hij zich niet. Hij kijkt alleen naar Marokkaanse tv zenders en internet gebruikt hij nooit. Hij is de afgelopen 5 jaar eenmaal naar Marokko op vakantie geweest. Hij sluit niet uit dat ze in de toekomst in Marokko zullen gaan wonen.

Younes is praktiserend moslim, net als zijn vrouw. Zij draagt een hoofddoek, omdat ze dit als een religieuze plicht zien. Younes heeft de afgelopen verkiezingen SP gestemd en benoemt zichzelf dan ook links. Hij is ook op het gebied van de rolverdeling tussen de seksen progressief en hij en zijn vrouw verdelen de taken in huis gelijk.

Desgevraagd zegt hij ontevreden te zijn met zijn opleidingsniveau en arbeidsloopbaan.

2.3 Beleidsaanbevelingen

Het label *risicojongeren* dat vaak op de jongeren zonder startkwalificatie wordt geplakt, moet gezien de uitkomsten van dit onderzoek nog eens tegen het licht worden gehouden. De meerderheid van de mannen zonder startkwalificatie heeft werk. Een kwart verdient zelfs een modaal inkomen. Het ontbreken van een startkwalificatie leidt dus niet automatisch tot een slechte maatschappelijk positie.

Een kleine groep jongeren zonder startkwalificatie is langdurig werkloos. Het gaat om zo'n 750 tweede generatie jongeren per stad. Blijkbaar is er voor hen geen sluitend traject van school of werk. Als zij geen uitkering hebben, staan zij ook nergens geregistreerd. Het begint er dus mee deze jonge-

ren in kaart te brengen. Gezien de diversiteit van de groep (werkloze vrouwen met kinderen, jongeren met leerproblemen en kansrijke jongeren die vroegtijdig zijn uitgevallen) is een traject op maat met individuele begeleiding de meest voor de hand liggende benadering. Gezien hun aantal moet dit haalbaar zijn. Men zou kunnen denken aan een duizend banenplan zoals dat eerder voor Molukse jongeren succesvol is ingezet.

Vroege signalering

Een vroege signalering van potentiële risicojongeren is belangrijk voor preventief beleid in de school context. Daarbij moet aangesloten worden bij de diversiteit in type jongeren zonder startkwalificatie .

1 Indicatoren voor jongeren met leerproblemen zijn; zitten blijven op de basisschool; een indicatie als zorgleerling (Lwoo); doorverwijzing naar speciaal onderwijs.
2 Indicatoren leerlingen die *geen* leerproblemen hebben zijn: zitten blijven op de middelbare school; veranderen van middelbare school; gedragsproblemen.
3 Specifieke indicatoren voor meisjes zijn; zitten blijven op de middelbare school, veranderen van middelbare school; meer conservatieve houding (van de meisjes en hun familie netwerk) ten opzichte van rolpatronen; gebrek aan zelfvertrouwen en doelgerichtheid.

Doorlopende leerlijnen

De onderzoeksgegevens over de schoolloopbanen van de jongeren zonder startkwalificatie laten glashelder zien dat er een probleem is met de doorlopende leerlijn tussen VMBO en MBO. De helft van de jongeren zonder startkwalificatie maakt óf het VMBO niet af óf gaat niet door op het MBO. De conclusie kan dan ook helder zijn: hier zit een structureel probleem in ons onderwijssysteem. De oplossing is evenzo evident: VMBO praktijkonderwijs en VMBO-basis dienen samen met MBO 1 en 2 een *doorlopende* leerlijn te vormen. De experimenten met zogenaamde vijf of zesjarige vakcolleges lijken hoopgevend. De intensieve begeleiding in het voortgezet onderwijs, die vaker uitval voorkomt, dient voor deze groep door te lopen op het MBO. Het is ook eigenlijk niet uit te leggen dat wij in feite de moeilijkste leerlingen juist het kortst in een schoolse omgeving koesteren, terwijl we de Havo en Vwo leerlingen wel tot hun 17e of 18e op die manier vasthouden.

Speciaal onderwijs

Een ander structureel probleem is het gegeven dat het voortgezet onderwijs wel individueel en speciaal onderwijs kent terwijl het MBO dat niet heeft. Dit terwijl we wel verwachten dat ook leerlingen met leerproblemen een startkwalificatie moeten halen. Dat gaat dan ook niet goed. Zij vallen in een situatie met minder begeleiding inderdaad vaak uit. Deze jongeren kunnen vroegtijdig worden gesignaleerd, zoals blijkt uit hun schoolloopbaan gegevens. Op de basisschool zijn zij vaak al blijven zitten en zijn zij geïndiceerd als zorgleerlingen (Lwoo).

Integrerende functie arbeidsmarkt

Opvallend is dat de arbeidsmarkt een belangrijke integrerende functie heeft voor een deel van de jongeren zonder startkwalificatie. De bedrijven lijken er goed in te slagen ook deze ‘problematische’ groep verder op te leiden. Dat werpt de vraag op of bedrijven niet veel systematischer moeten worden ingeschakeld bij het opleiden van deze jongeren. In andere landen (Frankrijk, Duitsland en Engeland) is dit ook meer de praktijk.

Portret Aslan: een Turkse tweede generatie man zonder startkwalificatie

Aslan is geboren in Amsterdam in 1981. Hij is de jongste van vier kinderen. Hij kreeg de Nederlandse nationaliteit bij zijn geboorte en heeft ook de Turkse nationaliteit. Zijn ouders komen uit een grote stad in Turkije. Zijn vader heeft het gezin na 21 jaar huwelijk verlaten en is in 1985 teruggekeerd naar Turkije. Aslan's moeder is nooit naar school gegaan, maar spreekt redelijk Nederlands en kan ook lezen en schrijven. Zij is arbeidsongeschikt. Op zijn 22e is Aslan zelfstandig gaan wonen, omdat hij problemen met zijn moeder had.

Op zijn vierde ging Aslan naar de openbare basisschool in de buurt. Ongeveer driekwart van de leerlingen was allochtoon. Hij is nooit blijven zitten en hij ging op zijn 12e naar een Protestant -Christelijke Vbo school waar ook ongeveer driekwart van de leerlingen allochtoon was. Op zijn 17e verliet hij de school met het Vbo diploma op zak. Hij volgde het advies om naar het KMBO te gaan. Dit heeft hij niet afgemaakt. Hij vond de school niet prettig en had problemen met de leerkrachten. Hij kreeg geen advies voor een andere opleiding en hier eindigt zijn schoolloopbaan. Aslan had geen zin meer om naar school te gaan, hij wilde werken en geld verdienen. Zijn hoogst behaalde diploma is dus Vbo-handel en hij is hiermee niet in het bezit van een startkwalificatie.

Aslan kreeg nooit bijles of huiswerkbegeleiding. Hij kon weliswaar goed opschieten met de meeste leerkrachten, maar hij geeft aan dat ze hem geen extra hulp gaven als hij die nodig had. Door sommige leerkrachten voelde hij zich oneerlijk behandeld op grond van zijn afkomst. Hij had in die tijd vrienden die vroegtijdig stopten met school.

Aslan woont in een middenklasse buurt in Amsterdam, waar ongeveer een kwart van de bewoners van Turkse afkomst is. Hij is gehecht aan de buurt en heeft goed contact met de buren. Hij verwacht echter dat de leefbaarheid in zijn buurt achteruitgaat. Er zijn volgens hem ook niet voldoende goede scholen. Hij zou zelf wel zijn kinderen naar een zwarte school sturen. Volgens hem is de verhouding tussen Turken en Nederlanders de afgelopen jaren vriendelijker geworden. Zijn eigen gevoelens voor alle verschillende bevolkingsgroepen zijn neutraal (50 graden Celsius op een schaal van 100).

Aslan spreekt met zijn familie en vrienden Nederlands. Hij kijkt alleen Nederlandse tv zenders en gebruikt het internet voor informatie over Turkije. Hij is er de afgelopen 5 jaar één keer op vakantie geweest. Aslan wil zeker niet in Turkije gaan wonen. Hij is lid van een Turkse sportvereniging. Hij is niet religieus opgevoed en heeft nu ook geen religie. Hij vindt een goede opleiding en betaald werk voor vrouwen even belangrijk als voor mannen.

Aslan is nu drie jaar werkloos en op zoek naar betaald werk. Hij leeft van een bijstandsuitkering en hoewel hij ook een lening heeft, geeft hij aan dat hij er van rond kan komen. Nadat hij destijds stopte met school vond hij direct werk in een groothandel. Hij had hierna een hele reeks voltijds banen met tijdelijke contracten, zijn laatste functie was postkamer medewerker bij een groot bedrijf. Deze baan vond hij via een uitzendbureau. "Volstrekt ontevreden" is Aslan over zowel het verloop van zijn onderwijs loopbaan als over zijn carrière.

3. De hoogopgeleidejongeren

3.1 Uitkomsten hoogopgeleide jongeren

Succesvolle Turkse en Marokkaanse jongeren in het onderwijs waren zo'n tien of vijftien jaar geleden nog totaal onzichtbaar. Onderzoek naar deze groep ontbrak en in de media was zij nog niet 'ontdekt' (Crul 2000). Maar ook toen waren er al weldegelijk succesvolle Turkse en Marokkaanse jongeren. Zo'n vijftien procent van de tweede generatie jongeren van Turkse of Marokkaanse afkomst was te vinden in het hoger onderwijs. In vijftien jaar is hun percentage in het hoger onderwijs verdubbeld (Jennissens and Hartgers 2006, 20). Vooral de stijging van het aantal vrouwen in het hoger onderwijs is spectaculair. Intergenerationeel gezien is de mobiliteit van meisjes ook het sterkst. Vergeleken bij hun moeders, die veelal nauwelijks of geen scholing hebben gevolgd, hebben de meisjes de grootste sprong gemaakt.

Het overgrote deel van de hoogopgeleide tweede generatie jongeren is te vinden in het hoger beroepsonderwijs. Van alle tweede generatie jongeren uit onze survey is een kleine dertig procent op dit moment actief in het hoger onderwijs of heeft reeds een hoger onderwijs diploma behaald (tabel 17). Het gaat per stad om ongeveer 3500 hoogopgeleide tweede generatie jongeren en hun aantal zal elk jaar met enkele honderden toenemen.

Succesvolle jongeren en beeldvorming

De groep hoogopgeleide jongeren is groter dan de groep jongeren zonder startkwalificatie. Dat is opmerkelijk gezien de bestaande beelden van de groep: meestal worden Turkse en Marokkaanse jongeren in een adem genoemd met problemen. Dat beeld dient, gezien onze cijfers, bijgesteld te worden. Succesvolle jongeren overtreffen de jongeren zonder startkwalificatie in aantal.

Het overgrote deel (zo'n 85%) van de hoogopgeleide jongeren is 'eigen kweek' uit de beide steden. Zij zijn in Amsterdam of Rotterdam geboren en getogen. De meerderheid van de jongeren uit de vergelijkingsgroep is juist een 'nieuwkomer': zij zijn van elders verhuisd naar de steden om er te studeren.

Lange leerweg

Bijna de helft van de tweede generatie jongeren is via de lange weg het hoger onderwijs ingestroomd. In de vergelijkingsgroep gaat het om één op de vijf jongeren. De meeste jongeren op de lange route zijn gestart op het Vbo of de Mavo, vervolgens het MBO ingestroomd en via de vierjarige opleiding het HBO ingestroomd. Een route die drie jaar langer duurt dan de directe toegang tot het HBO. Een andere langere route loopt via Mavo naar Havo en het HBO. Opvallend is dat veel meer meisjes dan jongens in de tweede generatie groep de lange route hebben gevolgd, terwijl dat voor de vergelijkingsgroep andersom is. Met name tweede generatie meisjes van Marokkaanse afkomst nemen opvallend vaak (twee keer zo vaak als de jongens van Marokkaanse afkomst) de indirecte route.

De grote groep van hoogopgeleiden die via het VMBO de lange weg heeft afgelegd, roept vragen op over de selectie na de basisschool. Er zijn twee mogelijkheden: deze jongeren zijn allemaal laatbloei-

ers en zij profiteren aldus van het stapsgewijs opklimmen op de onderwijsladder, óf zij zijn aan het eind van de basisschool onderschat. Voor beide mogelijkheden is wat te zeggen. Het is goed mogelijk dat kinderen van Marokkaanse en Turkse afkomst meer tijd nodig hebben om hun aanvankelijke achterstand in te halen. Via de lange weg kunnen zij dit doen. Aan de andere kant baart het grote aantal dat via deze weg is gekomen zorgen over de selectiviteit. Het is waarschijnlijk dat een groot deel van deze jongeren er ook via de korte weg had kunnen komen.

Portret Meral: een hoogopgeleide Turkse tweede generatie vrouw die de lange route heeft doorlopen.

Meral is geboren in Amsterdam in 1980. Zij ging op haar 18e zelfstandig wonen vanwege haar studie, maar woont inmiddels weer in het ouderlijk huis met haar beide ouders en haar jongere broer die 20 is. Haar oudere broer, die een MBO diploma heeft, woont zelfstandig. Haar ouders hebben beiden zowel de Nederlandse als de Turkse nationaliteit sinds 1994, net als Meral. Merals ouders zijn allebei alleen naar de lagere school geweest. Ze spreken nauwelijks Nederlands. Haar vader is langdurig arbeidsongeschikt, haar moeder zorgt voor het huishouden.

Meral ging op haar 4e naar de openbare basisschool in de buurt, waar haar broers ook heen gingen. Driekwart van de leerlingen was allochtoon. Ze bleef nooit zitten en kreeg een Mavo advies. Ze ging naar een brede brugklas, dus voor Mavo/Havo/Vwo, op dezelfde middelbare school waar haar broers ook heen gingen en waar de leerlingenpopulatie ook voor ongeveer 75% uit allochtonen bestond. Ze deed de Mavo en behaalde haar diploma op haar 16e. Meral kreeg nooit extra begeleiding en ging niet naar huiswerkklassen. Ze kon goed opschieten met haar leerkrachten en met de andere leerlingen. Ze had in die tijd wel vriendinnen die zonder diploma van school gingen. Ze noemt haar ouders als belangrijke figuren in de ondersteuning van haar opleiding, haar leerkrachten echter helemaal niet.

Ze kreeg geen advies voor een vervolgopleiding, maar ging door naar het MBO, dat ze op haar 19e afsloot met een diploma. Daarna stroomde ze door naar een verkorte HBO die ze op haar 20e afrondde. Ze begon vervolgens op de universiteit waar ze inmiddels haar kandidaatsexamen Rechten heeft gehaald en nog verder studeert. Meral is tevreden over haar opleidingsniveau. Ze vindt echter dat het Nederlandse onderwijs geen gelijke kansen aan iedereen biedt.

Naast haar studie werkt Meral 16 uur per week in vaste dienst bij een groot bedrijf in de financiële dienstverlening. Ze vond deze baan via het internet. Hiervoor heeft ze 5 andere banen gehad. Haar eerste baan vond ze via een uitzendbureau. Ze werkte toen 30 uur per week, maar stopte vanwege haar studie. Ze is sinds het afronden van haar school nog nooit werkloos geweest. Haar carrière verloopt volgens haarzelf zoals verwacht. Meral is wel op zoek naar een betere baan, met meer uitdaging.

Meral heeft nu geen partner. Ze heeft een in Nederland geboren Turkse vriend gehad toen ze 19 was. Ze is lid van een studentenvereniging en van een sportvereniging, beide niet specifiek op Turken gericht. Ze heeft progressieve ideeën over de rolverdeling tussen de seksen, maar vindt wel dat vrouwen met kleine kinderen niet zouden moeten werken. Maar Meral vindt bijvoorbeeld wel dat seks voor het huwelijk acceptabel is. Ze is islamitisch opgevoed, maar is zelf niet religieus. Ze is er een uitgesproken voorstander van om alle religieuze symbolen op scholen te verbieden. Bij de laatste verkiezingen stemde ze PvdA.

Meral heeft even warme gevoelens voor alle verschillende bevolkingsgroepen. Ze woont in een overwegend witte buurt en daar is ze tevreden over. Haar kinderen zou ze echter wel naar een school met meer dan 50% allochtone leerlingen sturen. Desgevraagd noemt zij zowel haar Nederlandse als haar Amsterdamse identiteit zwak, en haar Turkse en Europese identiteit heel sterk.

Vindplaats tweede generatie

De ene helft van de hoogopgeleide jongeren in onze survey zit op dit moment nog in het onderwijs en de andere helft is reeds (parttime) de arbeidsmarkt op gegaan. De tweede generatie jongeren zijn oververtegenwoordigd op studies die goed in de arbeidsmarkt liggen. Eén op de vijf studenten zit of zat op een opleiding met het profiel economie en maatschappij en zo'n tien procent is te vinden in bedrijfskunde en rechten. Verder doet de onderwijsopleiding het met bijna tien procent ook goed. De tweede generatie is ondervertegenwoordigd in de creatieve sector alsook binnen de taal- en gedragswetenschappen: studies die een stuk minder zekerheid bieden op een baan.

De eerste groep tweede generatie jongeren heeft reeds de overgang naar de arbeidsmarkt gemaakt. Deze markeert doorgaans een belangrijk beslissingsmoment in de levensloop. Het is een knooppunt van keuzemomenten rond gezinsvorming, baankeuzes en keuzes rond de (definitieve) vestigingsplaats.

Is, zo kan men zich afvragen, succes in het onderwijs ook equivalent aan maatschappelijk succes? Die vraag kan nog maar ten dele beantwoord worden, omdat slechts een derde van de hoogopgeleide jongeren al volledig de overgang naar de arbeidsmarkt heeft gemaakt. Kijken we naar deze kleinere groep van voorlopers dan is het algemene beeld positief. De werkloosheid is weliswaar hoger dan onder de vergelijkingsgroep, maar toch zeer gering (tabel 18). De gemiddelde werkloosheidsduur is zeer kort: rond de twee maanden (tabel 19). Men kan zonder meer stellen dat een hogere opleiding de kans op werk voor tweede generatie jongeren sterk vergroot. Vergeleken met de jongeren zonder startkwalificatie, is hun kans op werkloosheid drie tot vier keer zo klein. Langdurige werkloosheid komt onder hoogopgeleide jongeren nauwelijks voor.

Eén op de vijf tweede generatie jongeren heeft een leidinggevende positie. Dat is gelijk aan het aandeel in de vergelijkingsgroep. De meerderheid geeft leiding aan minder dan tien mensen. De tweede generatie jongeren zijn via dezelfde kanalen aan hun baan gekomen als de vergelijkingsgroep. De helft van de tweede generatie jongeren heeft zijn huidige baan pas korter dan drie jaar.

Het inkomensniveau van de tweede generatie jongeren valt enigszins tegen (tabel 20). Zij verdienen beduidend minder dan de jongeren uit de vergelijkingsgroep. Dat kan echter voor een belangrijk deel verklaard worden doordat zij korter actief zijn op de arbeidsmarkt en minder vaak universitair zijn geschoold.

Gezinssituaties

De meeste hoogopgeleide jongeren zijn nog niet getrouwd: een kwart van de Turkse tweede generatie en 17% van de Marokkaanse tweede generatie. Zij stellen het huwelijk en het krijgen van kinderen uit tot na het afstuderen. Ook na het huwelijk blijven de meeste vrouwen (parttime) actief op de arbeids-

markt. Een duidelijk verschil met de vrouwen uit de groep zonder startkwalificatie. De helft van de getrouwde hoogopgeleide jongeren trouwt iemand die zelf ook hoog opgeleid is. Meestal iemand die in Turkije of Marokko geboren is, maar ook redelijk vaak (een kwart van de tweede generatie Turken en een derde van de tweede generatie Marokkanen) iemand die in Nederland is opgegroeid. De overgrote meerderheid van de partners is eveneens actief op de arbeidsmarkt. Het gaat hier dus om hoogopgeleide tweeverdieners (tabel 22). Zij vormen een kapitaalkrachtige groep. In een flink deel van de twee verdienende huishoudens wordt netto meer dan 3000 euro per maand verdiend. Een derde van de hoogopgeleide jongeren die reeds de transitie naar de arbeidsmarkt heeft gemaakt, bewoont een koopwoning (tabel 21). Met name de tweede generatie Turkse jongeren scoren hoog in deze categorie. Gezien de hoge prijzen van koopwoningen in de twee steden is dat zeer opmerkelijk. Dit duidt op een aanzienlijke kapitaalkrachtigheid onder deze groep.

Portret Rachid: een hoogopgeleide Marokkaanse tweede generatie man (directe route naar het hoger onderwijs).

Rachid is geboren in Rotterdam in 1978. Zijn ouders komen allebei uit de Rif en zijn beiden nooit naar school geweest. Ze kunnen niet lezen en schrijven. Rachid heeft 4 oudere en 4 jongere broers en zussen, waarvan er zowel een aantal naar het HBO ging als een aantal zonder diploma het onderwijs verliet. In 2001 verkreeg Rachid de Nederlandse nationaliteit. In datzelfde jaar is hij getrouwd met een Marokkaanse vrouw die hij op vakantie in Marokko heeft leren kennen. Een jaar later is zij bij hem komen wonen in Rotterdam. Ze wonen met hun 3 jaar oude zoontje in een nieuwbouw koopwoning in de arbeidersbuurt waar Rachid is opgegroeid. Hij heeft het idee dat de leefbaarheid erop vooruit gaat in zijn buurt. Hij voelt zich er prettig en heeft goed contact met de buren.

Rachid ging op zijn vierde naar de openbare buurtschool, waar de leerlingenpopulatie voor ongeveer driekwart uit allochtonen bestond. Een peuterspeelzaal bezocht hij niet. Hij is nooit blijven zitten en op zijn twaalfde kreeg hij een Havo/Vwo advies. Hij ging naar een Havo/Vwo brugklas en ging daarna door op Havo niveau. Op zijn zestiende was hij klaar en hij volgde het advies op om door te gaan met het HBO. Deze opleiding heeft hij afgemaakt. Rachid is na het HBO verder gegaan op de Universiteit en hij is nog bezig met zijn studie Economie.

Zijn middelbare school werd gekozen omdat zijn broers en zussen er ook heen gingen. De leerlingpopulatie bestond ook hier uit ongeveer 75% allochtone leerlingen. Rachid kon goed opschieten met zowel leerkrachten als medeleerlingen. Hij heeft nooit extra begeleiding gehad of huiswerkklassen gevolgd. In die tijd zijn een paar goede vrienden van hem zonder diploma van school gegaan. Zijn ouders controleerden vaak of hij huiswerk maakte, helpen met zijn huiswerk konden zij niet. Ook van zijn oudere broers en zussen ontving hij zelden hulp. De hulp en ondersteuning van zijn docenten heeft hij wel als belangrijk ervaren.
Zodra Rachid werk ging zoeken in 2001 vond hij een vaste baan via een open sollicitatie. Hij werkt, naast zijn studie, 36 uur per week. Hij heeft op zijn werk cursussen gevolgd en promotie gemaakt. Hij wil graag een eigen bedrijf beginnen. Hij verdient rond de 2500 euro, waarvan het gezin naar zijn zeggen rond kan komen.

De vrouw van Rachid is op haar 19e naar Nederland gekomen. Ze heeft een MBO diploma, maar heeft nog nooit gewerkt. Ze zorgt voor hun zoontje en Rachid en zij willen nu graag meer kinderen. Rachid en zijn vrouw zijn praktiserend moslim. Zij draagt een hoofddoek, hij gaat wekelijks naar de moskee. Rachids vrouw zorgt voor alle huishoudelijke taken, hij voor de administratie en de financiën en hij is tevreden met deze rolverdeling.

Met zijn vrouw spreekt Rachid Marokkaans, met zijn broers, zussen en vrienden Nederlands. Hij kijkt vrijwel alleen naar Nederlandse tv. Het internet gebruikt hij intensief voor werk en studie, maar ook om op de hoogte te blijven van zaken in Marokko of op het gebied van religie. Hij gaat elk jaar op vakantie naar Marokko en sluit niet uit er in de toekomst ooit te gaan wonen. Rachid heeft positieve gevoelens ten opzichte van alle bevolkingsgroepen in Nederland en vindt ook dat de verhoudingen over het algemeen vriendelijk zijn. Hij stelt wel dat de houding ten opzichte van Marokkanen de afgelopen jaren iets onvriendelijker is geworden. Zijn Rotterdamse identiteit noemt hij "sterk", Marokkaans en Berbers voelt hij zich "heel sterk".

Woonomgeving

De meerderheid van de jongeren die nog studeren woont in het ouderlijk huis. Dat is voor de hand liggend omdat zij meestal ook in Amsterdam of Rotterdam zijn geboren en opgegroeid. Zij wonen dus nog in de 'migrantenbuurten'. De vraag is echter of zij in deze buurten blijven wonen. Vertrekken zij niet zodra zij een eigen (aanzienlijk) inkomen verwerven? Zullen zij naar de betere buurten vertrekken of zelfs de stad verlaten naar randgemeenten of vinexwijken? Deze vragen zijn natuurlijk van belang voor de steden. Steden zijn over het algemeen bezorgd over het wegtrekken van de middenklasse, maar wellicht extra bezorgd over het wegtrekken van de allochtone, hoogopgeleide middenklasse. Daar waar de sterke sociaal-economische polarisatie in de steden een kleur heeft, is het bestaan van een allochtone bovenlaag wellicht extra van belang. Sommigen poneren dat zij als het noodzakelijk cement kunnen fungeren voor de samenleving, anderen zijn daar sceptisch over (zie voor de discussie hierover Veldboer e.a. 2007, 11; Burgers 2008).
We zien inderdaad dat een deel van de groep met een eigen inkomen vertrekt uit hun oude buurt of dat zij wensen te vertrekken naar een buurt met minder leden van de eigen etnische groep. Er is echter ook een groep die tevreden is in de eigen wijk en die de bevolkingssamenstelling niet als een probleem ervaart. De wens om een eigen koopwoning te bewonen, die onder deze groep groot is, speelt tevens een belangrijke rol in hun beslissing. In de ontwikkeling van wijken zal dus rekening gehouden moeten worden met deze wens, wil men deze Turkse en Marokkaanse middenklasse behouden.

Actief burgerschap

Vervolgens is het de vraag of de opkomende allochtone middenklasse zich ook daadwerkelijk wil inzetten als actieve burgers en als woordvoerder van haar eigen gemeenschap. Willen zij actief zijn in vrijwilligersorganisaties, in de lokale politiek, op buurtniveau of in het ambtelijk apparaat? We hebben gekeken of de hoog opgeleiden in onze survey een rol van betekenis spelen op dit vlak. Dit is inderdaad het geval. Zij zijn vaak in overheidsdienst te vinden. Veel vaker dan de vergelijkingsgroep werken zij ook in Amsterdam en Rotterdam. Bijna de helft van de hoogopgeleide jongeren van Marokkaanse afkomst werkt bij de overheid (als ambtenaar, onderwijzer, actief in gezondheidszorg en welzijn). Dat is meer dan in de vergelijkingsgroep. Het verschil zit vooral in het hoge aandeel ambtenaren. De Turkse hoogopgeleiden werken even vaak als de vergelijkingsgroep in overheidsdienst. Opvallend ook is de grote groep (twee keer zo vaak als de vergelijkingsgroep) die in de financiële dienstverlening werkt.

De hoogopgeleide tweede generatie jongeren stemmen iets minder vaak en zijn ook iets minder vaak actief in maatschappelijke organisaties dan de hoogopgeleide vergelijkingsgroep, maar wel veel

vaker dan de lager opgeleide tweede generatie jongeren. De hoog opgeleiden zijn actief op cultureel en religieus terrein maar ook in de buurt, in politieke en andere maatschappelijke organisaties. Indirect (zie paragraaf over middengroep hierna) weten we dat zij ook veel hulp en ondersteuning geven aan anderen in hun familie.

Vervullen zij ook een emancipatoire rol in hun gemeenschap? Zij zijn aanzienlijk progressiever in hun ideeën over vrouwenemancipatie, seksualiteit en bijvoorbeeld abortus en zij zijn in grote meerderheid voor een scheiding tussen kerk en staat (zie tabellen 23 tot en met 29). Van de hoogopgeleide vrouwen van Turkse afkomst draagt een kwart een hoofddoek en van de hoogopgeleide vrouwen van Marokkaanse afkomst een derde. De laagopgeleide vrouwen dragen respectievelijk twee keer en anderhalf keer zo vaak een hoofddoek. De hoogopgeleide Turkse en Marokkaanse vrouwen vallen met name op door hun sterke emancipatoire ideeën.

Steeds meer hoogopgeleide tweede generatie jongeren worden zichtbaar in belangrijke posities. De Turkse tweede generatie Gülden Ilmas is al jaren het boegbeeld van de lokale televisiezender AT 5. Documentairemaakster Myriam Sahraoui is lid van de Adviesraad Diversiteit en Integratie van de gemeente Amsterdam en tevens één van de oprichters van het platform Zina. Serdar Manuvoglu is organisator van de populaire Pera clubavonden in Paradiso en initiator van Pink Istanbul. De Turkse tweede generatie Huseyin Asma is voorzitter van De Witte Tulp, de stichting die ondersteuning geeft aan zo'n 750 leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs in Amsterdam. Hij is tevens directeur van het nieuwe Cosmicus Montessori College in Amsterdam. De Amsterdamse Miriyam Aouragh is één van de drijvende krachten achter 'Nederland Bekent Kleur' en tevens één van de eerste aan de UvA gepromoveerde tweede generatie jongeren. Een deel van de hoogopgeleide tweede generatie vervult dus zowel in woord als daad een belangrijke rol.

Van alle groepen zijn zij ook daadwerkelijk het meest multicultureel. Gemiddeld is onder hun drie beste vrienden een kwart van Nederlandse afkomst, de helft van hun eigen afkomst en de resterende groep is of Turks of Marokkaans of Surinaams. De drie beste vrienden in de vergelijkingsgroep van hoogopgeleiden zijn in 85% van de gevallen van Nederlandse afkomst. Van de 789 vrienden van de hoogopgeleide vergelijkingsgroep zijn er welgeteld 25 van Turkse of Marokkaanse afkomst. Het initiatief tot het bouwen van bruggen tussen de groepen ligt in de praktijk bij de tweede generatie jongeren.

3.2 Beleidsaanbevelingen

Het gaat goed met de hoogopgeleide tweede generatie jongeren. Zij vormen in al hun kenmerken een nieuwe allochtone middenklasse in wording. Zij lijken eigenlijk steeds meer op de hoogopgeleide jongeren uit de vergelijkingsgroep. In politiek en maatschappelijk opzicht spelen zij ook de rol van voorhoede in hun gemeenschap. Zij lopen voorop in bij de verandering van rolpatronen (zowel in hun opvattingen als in hun gedrag), maken als eerste de stap naar koopwoningen in 'witte' buurten en komen als eerste binnen op hoge posities in het bedrijfsleven en bij de overheid. Zij zijn politiek betrokken en maatschappelijk geëngageerd. In heikele kwesties zoals man-vrouw verhoudingen, seksualiteit, abortus of de scheiding tussen kerk en staat nemen zij het vaakst progressieve posities

in. Zij doen dat ook vaak in georganiseerd verband. Zij voelen zich sterk Amsterdammer / Rotterdammer en voelen zich thuis in de multiculturele samenleving.

Groot potentieel

Deze nieuwe en snel groeiende groep heeft de twee steden dan ook een hoop te bieden. Het feit dat zij voor het overgrote deel in Amsterdam en Rotterdam zijn geboren en getogen, bindt hen extra aan de stad. De enige reden voor hun vertrek zou kunnen zijn dat zij op zoek naar koopwoningen de vinexwijken verkiezen. Aangezien zij over het algemeen ook economisch verbonden zijn aan de stad, zullen zij in ieder geval kiezen voor een locatie die dicht bij de stad gelegen is.

Een vraag die naar boven komt is of de steden wel voldoende gebruik maken van de potenties van deze groep. Worden zij betrokken bij de ingrijpende herstructureringen die in hun woonbuurten plaatsvinden? Nodigt de politiek hen uit deel te nemen aan het politieke proces of worden zij gevraagd voor maatschappelijke en economische denktanks in de steden?

(H)erkenning van talent

De analyse van schoolloopbanen van hoogopgeleide jongeren laat zien dat een hoop talent aan het einde van de basisschool niet herkend wordt. De selectie komt te vroeg of de selectiemechanismen zijn ontoereikend. Een deel van dit niet herkende talent werd in Nederland eerder nog via de brede brugklas opgespoord en naar de Havo of het Vwo geleid. Op dit moment is er in Amsterdam nog maar één school met een echte brede brugklas (Crul e.a. 2007). Tegelijkertijd is de overstap van Mavo naar Havo door de vorming van het studiehuis aanzienlijk bemoeilijkt. Juist die routes die jarenlang voor verschillende achterstandsgroepen de succesroutes waren, zijn in de afgelopen tien jaar afgeschaft. Het betekent dat deze groep óf via de lange weg (drie jaar extra) het hoger onderwijs alsnog bereikt, óf dat hun talent verloren gaat. Het levert ons de paradoxale situatie op dat we honderden miljoenen besteden aan hulp aan achterstandsleerlingen terwijl wij tegelijkertijd de bewezen succesroutes hebben afgeschaft.

Het onderwijs is op kleine schaal bezig om de gevolgen van het afschaffen van succesroutes te repareren. De meest kansrijke initiatieven zijn de zogenaamde kopklassen en de kansklassen. De schaal waarop deze worden ingezet is nog zeer beperkt. Sommige scholen zijn ook bezig om de zeer bemoeilijkte overstap van Mavo naar Havo te repareren. Het resultaat is dat de doorstroom van Mavo naar Havo in de laatste jaren weer stijgt (Onderwijsraad 2005).

Door het afschaffen van de brede brugklas en de route via de Mavo naar de Havo is het belang van de selectie aan het eind van de basisschool enorm toegenomen. In de afgelopen tijd is van verschillende kanten via onderzoek aangetoond dat juist onder de allochtone groepen veel mis gaat in de schooladvisering (DMO 2007a; 2007b; Van der Bunt 2006; O+S en MARE 2004). Dit verdient daarom nogmaals aandacht.

Jump

4. De middengroep

4.1 Uitkomsten middengroep

Het TIES onderzoek maakt het mogelijk om schoolloopbanen van jongeren nauwkeurig te reconstrueren. Mede hierdoor kunnen we een beter onderscheid maken tussen de verschillende factoren die schoolsucces beïnvloeden. Zo zien we aan de ene kant een groep die aan het eind van de basisschool een hoog schooladvies krijgt. Zij zijn er, ondanks de achterstandssituatie waarmee ook zij op de basisschool zijn begonnen, toch in geslaagd om hoog te eindigen. Deze groep stroomt direct via het middelbaar onderwijs het hoger onderwijs is. Dit zijn (buitengewoon) slimme kinderen. Intellectuele aanleg of verborgen talent in combinatie met hard werken speelt hierbij een belangrijke rol. Het gaat om ongeveer twintig procent van de tweede generatie jongeren. Aan de andere kant van het onderwijsspectrum vinden we de jongeren met (grote) leerproblemen. Zij blijven vaak al in het basisonderwijs zitten, worden al vroeg herkend als zorgleerlingen en krijgen de laagste adviezen aan het eind van de basisschool. In het voortgezet onderwijs zijn zij sterk oververtegenwoordigd in het individueel en speciaal onderwijs en op het VMBO-basis. Over het algemeen blijven zij ook maar kort op school. Ook bij hen speelt aanleg een belangrijke rol. Het gaat hierbij om zo'n 15 procent van de jongeren. De rest van de jongeren zit ergens tussen de twee groepen in.

Dunne scheidslijn tussen falen en succes

De scheidslijn tussen succes en falen is bijzonder dun. Driekwart van de tweede generatie jongeren stroomt na het VMBO het MBO in. Gezien de omvang van deze groep kan men stellen dat de toekomst van de tweede generatie op het MBO wordt beslist. Dat is zowel positief als negatief. Het MBO is een belangrijk instrument voor succes. Veel jongeren gebruiken het MBO als opstap naar het HBO. Het stap voor stap opklimmen via het beroepsonderwijs is kenmerkend voor het Nederlandse onderwijssysteem. Nergens in Europa bestaat een vergelijkbaar systeem (Crul 2008). Tegelijkertijd is het MBO ook de uitvalmachine van het Nederlandse onderwijssysteem (Crul e.a. 2007). Met name de MBO 1 en 2 opleidingen zijn berucht om hun hoge uitvalpercentages. Jongeren die uitvallen in het MBO zonder een diploma te behalen, worden officieel als risicojongeren beschouwd. Zij hebben immers geen startkwalificatie.

De bovenstaande typeringen zijn in sterke mate van toepassing voor jongeren van de tweede generatie. Zij gebruiken als geen andere groep het MBO als springplank voor het HBO en tegelijkertijd is er geen andere groep waarbij de uitval in het MBO zo hoog is. In de steden Amsterdam en Rotterdam zijn de tweede generatie Turkse en Marokkaanse jongeren ook sterk vertegenwoordigd op het MBO.

Essentiële rol MBO

Voor de ontwikkeling van beleid is de rol die het MBO, zowel in positieve als negatieve zin, speelt dus essentieel. Eerst zullen we bekijken waarom een deel van de middengroep (jongeren met gemiddelde leerkwaliteiten die een opleiding Mavo of VMBO-theoretisch of VMBO-kader volgen na de brugklas) doorstroomt naar het HBO, terwijl een ander deel met dezelfde middelbare school opleiding het MBO zonder diploma verlaat. Ter herinnering nog even de cijfers: bijna de helft van de jongeren zonder startkwalificatie heeft Mavo of VMBO-theoretisch of -kader gevolgd na de brugklas. Tegelijkertijd

heeft ook bijna de helft van de hoogopgeleide jongeren een dergelijke route gevolgd. Het grootste deel van de jongeren dat uiteindelijk *zonder startkwalificatie* het onderwijs verlaat, heeft dit gedaan op MBO niveau 3 of 4.

Switchen tussen scholen

Opvallend is dat de vroegtijdige schoolverlaters veel vaker van school zijn veranderd tijdens de middelbare schoolperiode. Het geldt voor bijna de helft van de jongeren van Marokkaanse afkomst en voor een derde van de jongeren van Turkse afkomst. Een niet gering deel zelfs twee of meer keren. Hun schoolcarrière is al in de middelbare school rommelig. De jongeren van Marokkaanse afkomst zijn ook vaker blijven zitten.

Omgevingsfactoren

Vanuit het verloop van de schoolloopbanen kunnen we een aantal hypotheses ontwikkelen. Het volgen van de lange route, die drie jaar langer duurt, lijkt een zeker doorzettingsvermogen te vergen. In het interview is aan de jongeren gevraagd of zij goed in staat zijn om doelen te stellen en daaraan vast te houden. Belangrijk is natuurlijk ook of zij door hun directe omgeving (ouders, oudere broers en zussen) gesteund worden in het bereiken van hun doelen. Tegelijkertijd zijn er concurrerende doelen zoals huwelijk of geld verdienen. Aangezien het hier om jongeren gaat met een gemiddeld getest leerniveau zullen zij zich voldoende in moeten zetten en daarnaast zullen zij zo nu en dan praktische hulp en ondersteuning nodig hebben. Tenslotte is het sociale gedrag van de jongeren belangrijk. Hebben zij een goede relatie met hun ouders en zijn zij in staat om met leerkrachten en medeleerlingen een goede relatie op te bouwen?

Op al deze factoren hebben we de hoogopgeleide jongeren en jongeren zonder startkwalificatie getoetst. Een aantal factoren kwam als zeer belangrijk naar voren, andere hadden een kleiner effect. De succesvolle jongeren gaven aan meer hulp en ondersteuning te krijgen van oudere broers en zussen en van hun ouders. Het effect van hulp en ondersteuning van oudere broers en zussen is sterk, met name als die oudere broer of zus zelf in het hoger onderwijs zit. Zo heeft de helft van de Marokkaanse jongeren op de lange route een oudere broer of zus die reeds een hoger onderwijs diploma heeft. Opvallend is ook de zeer warme relatie die zij met leerkrachten en medeleerlingen hebben. Zij zijn kortom zeer positief over hun tijd op school. Verder bleek dat de succesvolle jongeren zelf vaker (bijna twee keer zo vaak) vinden dat zij trouw aan hun doelstellingen zijn en beter in staat om problemen op te lossen dan de jongeren die vroegtijdig uitvallen.

De jongeren die vroegtijdig uitvallen worden inderdaad vaker afgeleid van hun doelen. Geld verdienen of een huwelijk zijn hierbij de belangrijkste interveniërende factoren. Ook melden voortijdige schoolverlaters vaker fricties met ouders, leerkrachten en medeleerlingen. Ze worden ook minder ondersteund door ouders en oudere broers en zussen. Opvallend is tevens de aanzienlijke groep (één op de vijf) die zegt dat hun vader (helemaal) niet belangrijk is geweest voor hun studie. Ze hebben ook vaker broers, zussen en vrienden die vroegtijdig zijn uitgevallen.

Zo lijken verschillende factoren gezamenlijk bij te dragen aan succes of falen. Jongeren die minder worden ondersteund om onderwijsdoelen te halen zijn eerder geneigd om korte termijn doelen, zoals

geld verdienen, te volgen. Jongeren (vooral jongens) die minder door hun ouders ondersteund worden, melden eveneens vaker fricties met de ouders.

De kansrijke meisjes die vroegtijdig uitvallen, scoren veel lager op zelfvertrouwen en vinden het moeilijk trouw te blijven aan de eigen doelstellingen. Ze denken ook over het algemeen conservatiever over seksespecifieke rolpatronen. Zij stellen twee keer zo vaak dat vrouwen met kleine kinderen niet buitenshuis zouden moeten werken. Ze dragen ook vaker (anderhalf tot twee keer zo vaak) een hoofddoek. Zij geven ook aan dat zij sterker ingebed zijn in hun familienetwerk. Ook in hun eigen vriendenkring hadden en hebben zij vaker alleen vriendinnen van Turkse afkomst. Eén op de vijf hoogopgeleide vrouwen van Turkse afkomst noemt juist een Nederlands meisje als beste vriendin op de middelbare school. Opvallend omdat beide groepen toen op de Mavo of het VMBO-theoretisch zaten.

4.2 Beleidsaanbevelingen

De kansrijke jongeren die vroegtijdig uitvallen, ontberen de noodzakelijke ondersteuning in het voortgezet onderwijs en het MBO. In hun eigen omgeving is die in onvoldoende mate aanwezig. Ook ontbreekt het hen vaak aan een positief rolmodel en hebben zij andere schooluitvallers in hun omgeving. Bij de jongens spelen daar bovenop ook nogal eens fricties op school en met de ouders. Bij de meisjes spelen een gebrek aan zelfvertrouwen en het trouw blijven aan oorspronkelijk gestelde doelstellingen sterker. In deze situatie worden alternatieven aantrekkelijker. Met name geld verdienen en trouwen.

Vroege inzet begeleiding

Begeleiding moet reeds in het voortgezet onderwijs worden ingezet. Daar beginnen de moeilijkheden al met het wisselen van scholen en het vaker blijven zitten. Een gebrek aan ondersteuning van thuis, lastig gedrag en gebrek aan zelfvertrouwen zijn verder de indicatoren waarmee deze groep jongeren vroeg door docenten kan worden opgespoord.

Bij deze jongeren moet op twee sporen worden ingezet. Ten eerste het samen met henzelf formuleren van duidelijke doelen: waarom leer ik en wat wil ik bereiken? Ten tweede is extra praktische begeleiding van belang. Remedial teaching en huiswerkbegeleiding bereikt deze groep duidelijk onvoldoende. Met name de groep Turkse leerlingen en meer algemeen de meisjes lijken niet of minder te worden bereikt.
Naast de reguliere begeleiding kan worden gedacht aan mentoren uit de eigen etnische groep die als rolmodel, als vervangende ouder, oudere broer of zus extra ondersteuning bieden. Deze kansrijke groep - en dan met name de meisjes - lijkt met name geschikt voor zulke projecten. Voor meisjes is een succesvol rolmodel uit de eigen gemeenschap zowel belangrijk voor het kweken van zelfvertrouwen als voor het inzien van het belang van scholing voor hun verdere toekomst.

Opvallend is dat ook in de kansrijke groep bijna niemand een tweede poging waagt. Eenmaal van school komen zij niet meer terug in het onderwijs. Ook niet op een lager niveau. Het volwassen onderwijs zou deze groep actiever moeten benaderen voor een tweede kans. Die benadering maakt zeker kans, omdat deze groep zelf aangeeft ontevreden te zijn over de eigen onderwijscarrière en velen aangeven dat zij iets aan hun positie op de arbeidsmarkt willen veranderen.

5. Toekomstscenario's

De Nederlandse tweede generatie van Turkse en Marokkaanse afkomst is volwassen aan het worden. Een ander deel heeft inmiddels de overstap naar de arbeidsmarkt gemaakt. Dit betekent dat we nu voor het eerst werkelijk de balans op kunnen maken voor de tweede generatie en een voorschot kunnen nemen op de toekomst. Het huidige beeld van de tweede generatie in de publieke opinie geeft zowel reden tot zorg als ook tot optimisme. We zien dat een aanzienlijk deel van de tweede generatie het zeer goed doet, terwijl een ander niet te verwaarlozen deel duidelijk achter blijft.

De situatie in Amsterdam en Rotterdam kan dan ook tegelijkertijd alarmerend en optimistisch stemmend worden beschouwd. Het meest alarmerend is het feit dat een kwart van de tweede generatie niet in het bezit is van een startkwalificatie. Zij kunnen hierdoor officieel worden beschouwd als risicojongeren. Hun maatschappelijke positie is zeer zwak. In de 'zandlopereconomie' van de grote steden verkeren zij op de bodem. Zij zullen amper boven de economische positie van de ouders uitkomen. Ze wonen in hetzelfde type woonwijken als waar hun ouders wonen en waar zij zelf zijn opgegroeid. Alleen zijn deze wijken ondertussen meer gesegregeerd dan toen hun ouders er kwamen wonen. Hun eigen kinderen zullen naar scholen gaan met weinig of geen autochtone kinderen. Scholen die vaak in de termen van de onderwijsinspectie de 'slechtst presterende scholen' heten. Als we dit koppelen aan het feit dat de ouders het laagste niveau van onderwijs niet hebben afgesloten, dan zijn de problemen voorspelbaar. Het is in dit verband ook problematisch dat de meerderheid een partner uit het land van herkomst van de ouders trouwt. Opnieuw een eerste generatie. De toekomst voor deze groep, ongeveer een kwart van de hele tweede generatie, ziet er somber uit. Vanwege hun slechte positie op de arbeidsmarkt zullen zij afhankelijk zijn van sociale huurwoningen en een uitkering. Hun kinderen zullen waarschijnlijk opgroeien in een financiële situatie op de armoedegrens.

Het valt moeilijk te voorspellen of het de Turkse of juist de Marokkaanse tweede generatie is die het meeste risico loopt. In beide groepen lopen de jongens meer risico dan de meisjes. Maar in de Turkse tweede generatie, en dan vooral in de oudere leeftijdsgroepen, is er ook een aanzienlijke groep meisjes die achterblijft. De 'risicomeisjes' uit de Turkse gemeenschap trouwen vaak op jonge leeftijd, de 'risicojongens' zijn vaak in dienst bij familie of binnen het eigen gemeenschapsnetwerk. De banen in het eigen netwerk vinden we slechts binnen beperkte sectoren. 'Risicojongens' van de Marokkaanse tweede generatie zoeken vaker banen buiten het familienetwerk. De werkloosheidscijfers zijn voor Marokkaanse mannen hoger. De groep langdurig werklozen is in beide groepen ongeveer even groot.

Het bestaan van een grote groep jongeren zonder startkwalificatie van de tweede generatie is in het bijzonder alarmerend vanwege het sterke contrast met de vergelijkingsgroep. De vergelijkingsgroep is in meerderheid hoog opgeleid en beide partners werken doorgaans. Daarom hebben ze ook een hoog inkomen. Het contrast is daardoor bijzonder groot en dit zou de maatschappij kunnen splijten in een groep van armen die voornamelijk uit mensen met een migratie achtergrond bestaat en een groep rijken zonder migratie achtergrond.

De opkomst van een middenklasse van mensen met een migratie achtergrond en de rol die zij kunnen spelen in het omkeren van deze etnische polarisatie, is in dit proces cruciaal voor de steden. De

resultaten van het TIES onderzoek stemmen op dit vlak optimistisch. Iets minder dan een derde van de tweede generatie studeert in het hoger onderwijs of heeft al een studie in het hoger onderwijs succesvol afgesloten. Zij vormen de toekomstige elite in hun gemeenschappen. Ze zijn te vinden in de betere banen, hebben een eigen bedrijf of zijn actief als vertegenwoordiger in migrantenorganisaties of religieuze organisaties. Zij die de arbeidsmarkt al hebben betreden, verdienen al een redelijk goed salaris. Via hun studie en werk hebben ze over het algemeen veel contact met andere etnische groepen in de stad. Ze zijn actief op de woningmarkt en kopen soms relatief nieuwe huizen voor aanzienlijke bedragen. Ze verlaten vaak hun oude buurt, of kopen een woning in een beter deel van hun oude buurt. Op deze manier geven zij hun kinderen de gelegenheid naar betere scholen te gaan die over het algemeen buiten de concentratiewijken liggen. De kinderen van deze ouders zullen opgroeien in financieel stabiele middenklasse gezinnen en zij hebben daardoor goede vooruitzichten voor de toekomst.

Binnen de succesvolle groep doen de Marokkaanse meisjes het in het bijzonder goed. Zij zijn ook succesvoller in het omzetten van hun goede onderwijsprestaties in een goede baan. Het blijft echter de vraag of zij ook in staat zijn deze positie vast te houden wanneer ze trouwen en kinderen krijgen. In de Turkse tweede generatiegroep hebben de jongens een betere positie. Binnen de meer traditionele Turkse families waarin mannen geacht worden het gezinsinkomen te verdienen, is het minder de vraag of zij in de toekomst ook fulltime zullen blijven werken.

De sterke polarisatie binnen de tweede generatie is kenmerkend voor Nederland. In andere landen is die veel minder sterk zichtbaar. Dit heeft veel te maken met ons onderwijssysteem. Het Nederlandse onderwijssysteem produceert veel vroegtijdige schoolverlaters, maar ook relatief veel hoogopgeleiden. Met name de middengroep krijgt via de doorlopende leerlijn via de beroepskolom kansen die in andere landen niet of nauwelijks aanwezig zijn. De sleutel van de toekomst ligt dan ook bij het onderwijs. Ons onderzoek laat een drietal kansen zien waar het rendement verhoogd kan worden.

Een deel van het aanwezige talent wordt aan het eind van de basisschool nog niet herkend. Een betere selectie en reparatie van de routes in het voortgezet onderwijs kan deze groep talentvollen eerder en directer laten instromen in het hoger onderwijs.

Een aanzienlijk deel van de zogenaamde ‘risicojongeren’ hoort gezien hun capaciteiten niet in deze groep thuis. Extra begeleiding van deze specifieke kansrijke groep onder risicojongeren moet vruchten af kunnen werpen.

De grootste uitdaging betreft de jongeren met (grote) leerproblemen. De doelstellingen en de ambities van de startkwalificatie zijn het moeilijkst te realiseren voor deze groep. In het voortgezet onderwijs weten we deze groep ondertussen redelijk binnen boord te houden. In het MBO 1 en 2 lukt dit echter niet. Als we aan de ambities van de startkwalificatie willen vasthouden moeten we ook de verantwoordelijkheid nemen voor deze groep. Een ononderbroken leerlijn waar VMBO basis en MBO 1 en 2 opgaan in één (school)traject ligt dan voor de hand. De moeilijkste leerlingen houden we nu het kortst vast in een schoolse omgeving. Deze structurele fout moet worden hersteld.

Literatuur

Burgers, J. 2008. *Kiezen voor de stad. Kwalitatief onderzoek naar de vestigingsmotieven van de allochtone middenklasse.* Den Haag: VROM.

Crul, M. 2000. *"De sleutel tot succes: Over hulp, keuzes en kansen in de schoolloopbanen van Turkse en Marokkaanse jongeren van de tweede generatie."* Amsterdam: Het Spinhuis.

Crul, M. 2008. *The integration of immigrant youth. In Learning in the global era. International perspectives on globalization and Education.* Ed. M. Suarez-Oroszco. Los Angelos: University of California Press, pp. 213-231.

Crul, M., G. Groenewold and L. Heering 2007. *"Conclusions"*, in M. Crul and L. Heering, ed., Onderzoeksverslag TIES survey in Amsterdam en Rotterdam. Den Haag/ Amsterdam: NIDI/IMES, pp. 133-144.

Crul, M, A. Verlaan, S. Sidali en G. Frijmersum 2007 *Het VMBO werkt! Wat er nodig is om een voor de toekomst een sterk vMBO te ontwikkelen.* Amsterdam: De adviesraad Diversiteit en Integratie

Groenewold, G. *Annex 1 Sample design, survey implementation and evaluation*, in: 'Onderzoeksverslag TIES survey in Amsterdam en Rotterdam'. Eds. M. Crul and L. Heering, Den Haag/ Amsterdam: NIDI/ IMES, pp.145-155.

Jennissens, R. en M. Hartgens 2006. *"Allochtonen in het onderwijs."*, in: *Integratiekaart 2006*. Den Haag: WODC. 11-24.

Onderwijsraad 2005. *Betere overgangen in het onderwijs. Adviezen voor het verminderen van voortijdig schooluitval en het verkrijgen van een hoger onderwijsniveau in Nederland.* Den Haag: Onderwijsraad.

DMO 2007a, *Basisschooladviezen en etniciteit.* Gemeente Amsterdam

DMO 2007b, *Voortgezet onderwijs in beeld, leerlingen en hun resultaten in het Amsterdamse VO, schooljaar 2005/06.* Gemeente Amsterdam

OECD 2008. *Jobs for youth. The Netherlands.* Paris: OECD.

Veldboer, L., J. Duyvendak, R. Kleinhans, N. Boonstra 2007. *In beweging brengen en richting geven. Herstructurering en sociale stijging in Hoogvliet.* Rotterdam: Deelgemeente Hoogvliet, Vestia en Woonbron.

O+S en MARE 2004, *Schoolkeuze motieven. Onderzoek naar het schoolkeuzeproces van Amsterdamse ouders.* Amsterdam

Van der Bunt 2006, *De positie van allochtone leerlingen bij de overstap van basis- naar voortgezet onderwijs.* Amsterdam

Appendix 1

Risicojongeren

Tabel 1: **Risicojongeren naar etnische groep en vergelijkingsgroep**

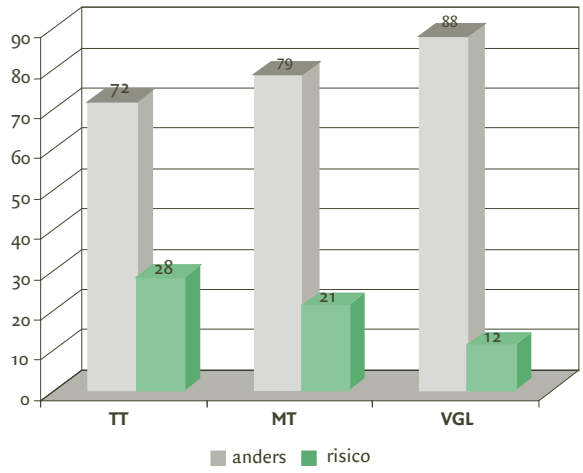

Tabel 2: **Verdeling risicojongeren naar etnische groep, sekse en stad**

		TT	MT	VGL
Sekse	Man	52	57	52
	Vrouw	48	43	48
		100%	100%	100%
Stad	A' dam	40	48	35
	R' dam	60	52	65
		100%	100%	100%

Tabel 3: **Schoolniveau waarop of waarna risicojongeren school verlaten naar etnische groep en sekse**

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
speciaal of Individueel onderwijs	16	11	22	8	13	15
VMBO	34	50	40	48	58	45
Havo, Vwo	2		2	8		10
KMBO, MBO1-2	24	21	20	18	25	20
MBO, MBO3-4	24	18	16	18	4	10
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 4: **Situatie risicojongeren na fulltime school naar etnische groep en sekse**

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Ik deed het huishouden	1	18	2	9	0	21
Ik was werkloos, maar zocht geen baan	4	8	8	7	0	0
Ik was werkloos, maar zocht een baan	25	18	30	29	26	21
Ik had allerlei tijdelijke baantjes	11	6	7	4	3	7
Ik hielp onbetaald in het familiebedrijf	0	0	2	2	0	0
Ik werkte betaald in het familiebedrijf	3	2	0	4	0	3
Ik vond meteen werk	48	31	38	27	68	48
Ik ging in militaire dienst	4	0	2	0	0	0
Missing	4	17	11	18	3	0
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 5: **Lengte werkloosheid risicojongeren in maanden na fulltime school naar etnische groep en sekse**

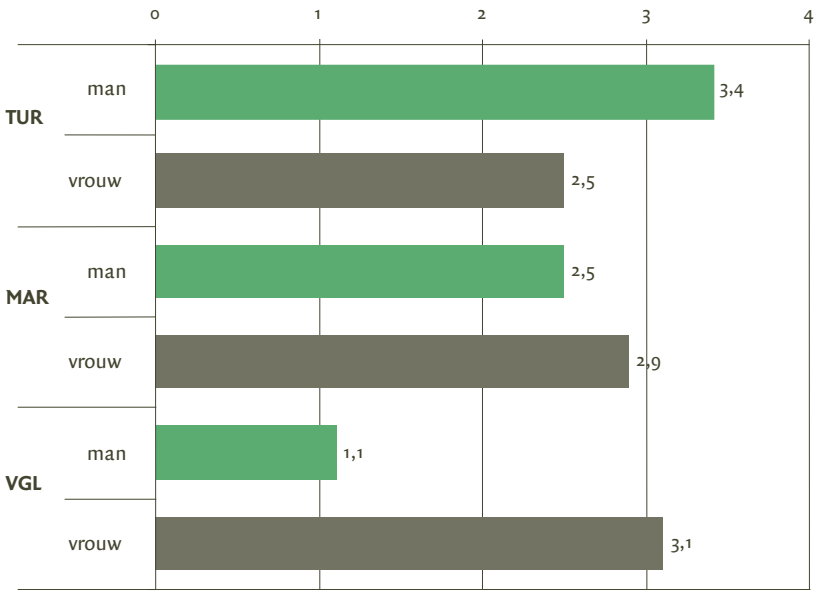

Tabel 6: **Huidige situatie nu risicojongeren naar etnische groep en sekse**

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Ik heb een of meer banen	66	31	56	31	75	55
Ik heb een eigen zaak	4	1	2	2	3	0
Ik ben zelfstandige/freelancer	7	0	2	0	3	0
Ik heb een baan en volg een opleiding	1	2	2	2	0	0
Ik loop stage i.k.v. een opleiding		0	2	0	0	0
Ik doe onbetaald werk		1	2	0	0	0
Ik ben werkloos en zoek geen betaald werk	6	2	3	0	3	3
Ik ben werkloos en zoek betaald werk	12	18	25	11	16	7
Ik zorg voor kinderen	0	41	0	40	0	28
Ik ben ziek/arbeidsongeschikt	4	4	5	14	0	7
Weet niet			1			
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 7: **Lengte werkloosheid in maanden risicojongeren die nu werkloos zijn naar etnische groep en sekse**

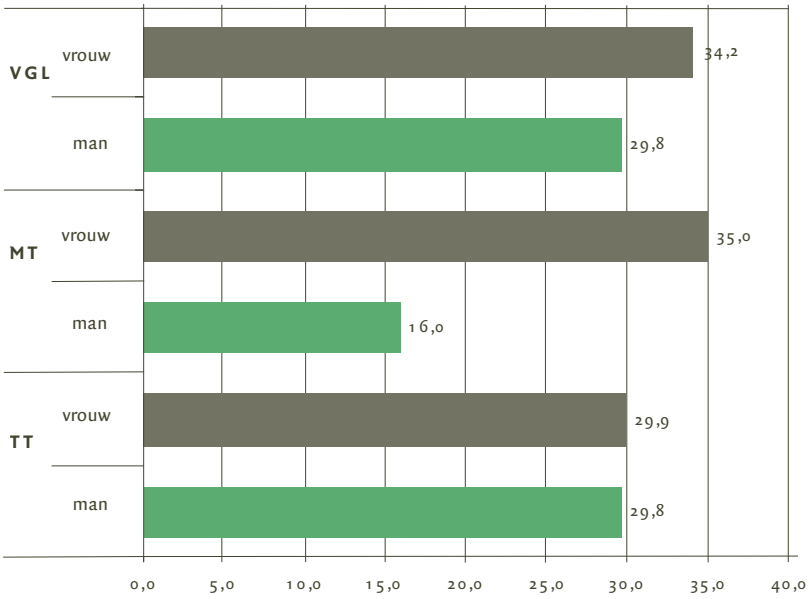

Tabel 8: **Aantal gewerkte uren per week risicojongeren naar etnische groep en sekse**

	TT		MT		VGL	
	gem. aantal uren	variërend van	gem. aantal uren	variërend van	gem. aantal uren	variërend van
man	38,2	0-72	37	20-60	40,4	15-60
vrouw	26,5	9-40	31	8-40	29,1	12-40

Tabel 9: **Type contract werkende risicojongeren naar etnische groep en sekse**

	TT		MT		VGL	
	M	V	M	V	M	V
tijdelijk	30	26	32	25	24	44
vast	52	61	47	69	68	50
anders	18	13	21	6	8	6
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 10: **Eigen inkomen risicojongeren naar etnische groep en sekse**

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
eigen inkomen	78	34	62	36	55	81
geen eigen inkomen	22	66	38	64	45	19
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 11: **Inkomensniveau risicojongeren naar etnische groep en sekse**

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
minder dan 550 Euro	2	13	3	13		6
tussen 550 en 999	16	39	16	38	20	44
tussen 1000 en 1499	37	35	54	37	32	13
tussen 1500 en 1999	35	4	21	6	28	13
tussen 2000 en 2499	2				8	
tussen 2500 en 2999					4	6
tussen 3000 en 3999	2					
wil niet zeggen	6	5	3	6	8	12
weet niet		4	3			6
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 12: **Welke uitspraak beschrijft het best huidige inkomenssituatie risicojongeren**

	comfortabel leven met huidig inkomen	kan rondkomen van huidig inkomen	soms problemen rond te komen	regelmatig moeite rond te komen	grote problemen rond te komen	totaal
TT	13	38	24	14	11	100%
MT	12	43	19	13	13	100%
VGL	15	45	24	8	8	100%

Tabel 13: **Huisvestingssituatie risicojongeren naar stad en etnische groep**

	TT		MT		VGL	
	A' dam	R' dam	A' dam	R' dam	A' dam	R' dam
eigen koopwoning	6	20	5	14	35	38
koopwoning ouder\schoonouders	9	3		2	6	
huurwoning	85	77	95	84	59	62
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 14: **Huishoudensituatie risicojongeren naar stad, etnische groep**

	TT		MT		VGL	
	A' dam	R' dam	A' dam	R' dam	A' dam	R' dam
hoofd huishouden	45	35	28	21	30	42
partner van hoofd huishouden	20	24	21	28	20	35
inwonend kind, alleen met vader	4		2		10	
inwonend kind, alleen met moeder	6	11	9	15	10	13
inwonend kind, vader en moeder	21	20	18	28	25	10
anders:	4	10	11	8	5	0
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 15: **Huwelijk risicojongeren naar etnische groep en sekse**

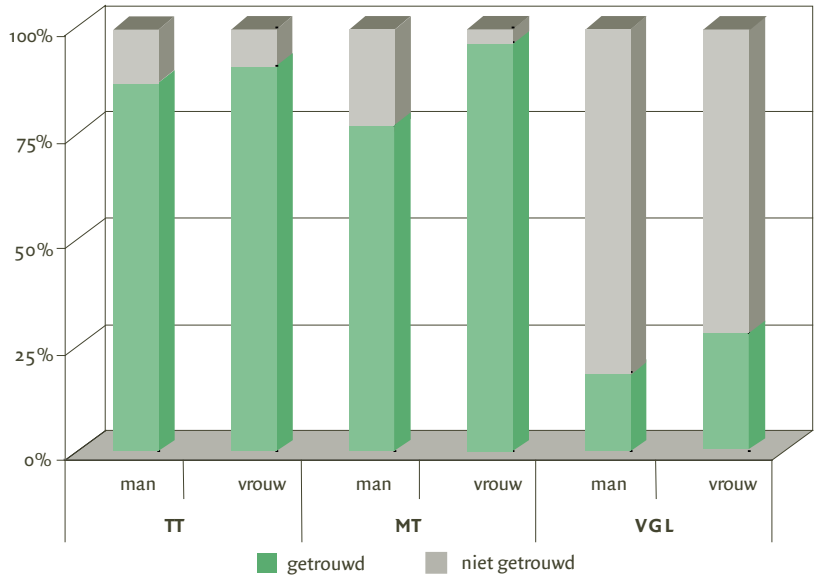

Tabel 16: **Hoogst voltooide opleiding partner risicojongeren**

	Lagere of basisschool	VMBO	MBO	Havo	Vwo	HBO	Wo	weet niet	totaal
TT	31	31	22	10	3	0	0	3	100%
MT	22	19	27	3	5	3	19	3	100%
VGL	3	53	28	13	0	0	0	3	100%

Hoogopgeleide Jongeren

Tabel 17: **Hoogopgeleide jongeren naar etnische groep en sekse**

		TT	MT	VGL
totaal	hoog opgeleid	27	29	62
	anders	73	71	39
		100%	100%	100%
sekse hoog opgeleiden	man	54	44	48
	vrouw	46	56	52
		100%	100%	100%
stad hoog opgeleiden	A' dam	48	53	56
	R' dam	52	47	44
		100%	100%	100%

Tabel 18: **Huidige situatie hoogopgeleide jongeren naar etnische groep en sekse**

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Ik heb een of meer banen	35	25	30	41	51	59
Ik heb een eigen zaak	3	2	2	1	7	
Ik ben zelfstandige/freelancer	1	2			8	3
Ik heb een baan en volg een opleiding	27	35	37	35	17	22
Ik loop stage i.k.v. een opleiding	4	6	3	5	3	2
Ik doe onbetaald werk		2			1	
Ik ben werkloos en zoek geen betaald werk		1	2			1
Ik ben werkloos en zoek betaald werk	5	9	2	3		1
Ik zorg voor kinderen		2				1
Ik ben ziek/arbeidsongeschikt	1	1				1
Ik ben voltijds student	23	15	24	15	14	10
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 19: **Gemiddeld aantal maanden werkloosheid hoogopgeleide jongeren naar stad, etnische groep en sekse**

	man	A' dam	1,3
		R' dam	0,9
TT	vrouw	A' dam	2,7
		R' dam	2,5
	man	A' dam	2,2
		R' dam	1,7
MT	vrouw	A' dam	1,6
		R' dam	0,7
	man	A' dam	1,7
		R' dam	1,7
VGL	vrouw	A' dam	1,6
		R' dam	1,5

Tabel 20: **Inkomensniveau hoogopgeleide jongeren naar etnische groep en sekse**

		TT	MT	VGL
Man	minder dan 550 Euro	11	10	1
	tussen 550 en 999 Euro	8	16	3
	tussen 1000 en 1499 Euro	15	16	16
	tussen 1500 en 1999 Euro	31	42	32
	tussen 2000 en 2499 Euro	19	11	35
	tussen 2500 en 2999 Euro	4		3
	tussen 3000 en 3999 Euro	4		6
	tussen 4000 en 4999 Euro			
	wil niet zeggen	8	5	4
	weet niet			
	totaal	100%	100%	100%
Vrouw	minder dan 550 Euro	6	6	1
	tussen 550 en 999 Euro	6	6	5
	tussen 1000 en 1499 Euro	38	41	20
	tussen 1500 en 1999 Euro	50	38	48
	tussen 2000 en 2499 Euro		3	11
	tussen 2500 en 2999 Euro		3	7
	tussen 3000 en 3999 Euro			2
	tussen 4000 en 4999 Euro			1
	wil niet zeggen		3	3
	weet niet			1
	totaal	100%	100%	100%

Tabel 21: **Type huisvesting hoogopgeleide jongeren naar etnische groep en sekse**

	TT	MT	VGL
eigen koopwoning	28	20	41
koopwoning ouder/schoonouders	11	9	4
huurwoning	61	71	55
totaal	100%	100%	100%

Tabel 22: **Inkomensniveau partner hoogopgeleide jongeren naar etnische groep en sekse**

	TT	MT	VGL
minder dan 550 Euro	15	11	4
tussen 550 en 999 Euro	15	4	8
tussen 1000 en 1499 Euro	17	25	22
tussen 1500 en 1999 Euro	26	14	30
tussen 2000 en 2499 Euro	12	11	14
tussen 2500 en 2999 Euro	6		2
tussen 3000 en 3999 Euro	3	3	2
tussen 4000 en 4999 Euro			2
meer dan 5000 Euro			1
wil niet zeggen	3	7	5
weet niet	3	25	10
totaal	100%	100%	100%

Tabel 23: **Hoogopgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: het is onnatuurlijk om vrouwen in een leidinggevende positie de baas over mannen te laten zijn**

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens, niet mee oneens	niet mee eens	helemaal niet mee eens	totaal
TT	1	1	7	31	60	100%
MT	1	2	6	31	60	100%
VGL	1	1	1	24	73	100%

Tabel 24: **Hoogopgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: Studie en een hoge opleiding zijn minder belangrijk voor vrouwen dan voor mannen**

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens, niet mee oneens	niet mee eens	helemaal niet mee eens	totaal
TT	0	0	0	26	74	100%
MT	1	1	1	25	72	100%
VGL	1	1	2	20	76	100%

Tabel 25: **Hoogopgeleide jongeren naar etnische groep.**
Stelling: Vrouwen zouden niet buitenshuis moeten werken als er kleine kinderen zijn

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens, niet mee oneens	niet mee eens	helemaal niet mee eens	totaal
TT	6	16	21	34	23	100%
MT	3	11	26	36	24	100%
VGL	2	6	12	45	35	100%

Tabel 26: **Hoogopgeleide jongeren naar etnische groep.**
Stelling: Religie zou een privé-zaak tussen een gelovig mens en God moeten zijn

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens, niet mee oneens	niet mee eens	helemaal niet mee eens	geen antwoord	totaal
TT	57	30	10	3	0	0	100%
MT	48	32	12	5	3	0	100%
VGL	36	42	12	9	1	0	100%

Tabel 27: **Hoogopgeleide jongeren naar etnische groep.**
Stelling: Religie zou de enige en belangrijkste politieke autoriteit moeten zijn

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens, niet mee oneens	niet mee eens	helemaal niet mee eens	geen antwoord	totaal
TT	0	2	17	32	49	0	100%
MT	2	6	22	31	38	1	100%
VGL	1	0	4	18	77	0	100%

Tabel 28: **Hoogopgeleide jongeren naar etnische groep.**
Stelling: Een vrouw die seksuele relaties heeft voor het huwelijk vind ik

	altijd acceptabel	in bepaalde gevallen acceptabel	nooit acceptabel	wil niet zeggen	totaal
TT	30	35	34	1	100%
MT	31	38	30	1	100%
VGL	93	5	2	0	100%

Tabel 29: **Hoogopgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: Abortus, zonder medische gronden vind ik**

	altijd acceptabel	in bepaalde gevallen acceptabel	nooit acceptabel	wil niet zeggen	totaal
TT	18	37	43	2	100%
MT	15	34	51	0	100%
VGL	49	42	9	0	100%

Tabel 30: **Hoogopgeleide jongeren naar etnische groep. Vraag: Is het samenwonen van mensen van verschillende afkomst volgens u bedreigend of verrijkend voor uw eigen cultuur?**

	bedreigend	nogal bedreigend	maakt niet uit	redelijk verrijkend	verrijkend	weet niet	geen antwoord	totaal
TT	1	4	37	14	32	12	0	100%
MT	2	5	35	23	31	3	1	100%
VGL	4	8	25	33	27	2	1	100%

Tabel 31: **Hoogopgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: In hoeverre voelt u zich... Amsterdammer cq. Rotterdammer**

	heel zwak	zwak	niet zwak, niet sterk	sterk	heel sterk	weet niet	missing cases	totaal
TT	4	7	14	43	26	2	4	100%
MT	2	5	23	39	30	0	1	100%
VGL	5	9	26	40	18	0	2	100%

Appendix 2

Design TIES survey

Voor de TIES survey is een steekproef uit het GBA getrokken in de twee participerende steden. In totaal zijn vijfduizend namen en adressen getrokken. De trekking van de respondenten heeft plaats gevonden op wijkniveau. In Amsterdam zijn adressen getrokken in 23 van de 90 buurten en in Rotterdam in 24 van de 77 buurten. De buurten zijn gekozen omdat zij representatief zijn voor de buurten waar tweede generatie jongeren woonachtig zijn. Het buurtsample bevat zowel wijken met een hoge concentratie jongeren van de tweede generatie als ook wijken met (zeer) lage concentraties. De tweede generatie jongeren zijn naar gelang de concentratie in de buurten in grotere of kleinere aantallen getrokken uit de buurten. De jongeren van de vergelijkingsgroep zijn getrokken in dezelfde wijken waar de tweede generatie jongeren woonachtig zijn en in dezelfde mate. Het doel hiervan was om de invloed van dezelfde wijk en stadscontext te kunnen onderzoeken voor de drie groepen. Het onderstaande schema geeft de steekproeftrekking schematisch weer.

Table A1.1: **Reference population, and sample design and implementation statistics of study groups in Amsterdam and Rotterdam**

		Amsterdam				Rotterdam			Total
	Turks	Moroc.	Natives	Total	Turks	Moroc.	Natives	Total	
Population:									
City population				743.024				588.718	1.331.742
Ethnic group population	38.337	65.426	382.746	486.509	45.415	36.831	317.943	400.189	886.698
2nd generation, all ages	16.539	30.588			22.562	14.560			
2nd generation, 18-35 y.o. (=level stat.repres.)	5.088	8.649	102.491	116.228	6.941	4.117	71.288	82.346	198.574
2nd generation 18-35 y.o. in sampled neighbourhoods	3.266	5.398	29.351	38.015	4.772	2.655	24.003	31.430	69.445
Sample:									
Target number of respondents	250	250	250	750	250	250	250	750	1.500
Neighborhoods sampled		23 of 90				24 of 77			47 of 167
Gross effective number of addresses sampled	792	935	646	2.373	863	1.036	727	2.626	4.999
Succesfully interviewed respondents	237	242	259	738	263	251	253	767	1.505
Response	29,9%	25,9%	40,1%	31,1%	30,5%	24,2%	34,8%	29,2%	30,1%

Source: Groenewold 2007, TIES country report

Zoals het schema aangeeft zijn de response rates laag en voor de tweede generatie jongeren nog aanzienlijk lager dan voor de vergelijkingsgroep. De redenen voor de non-reponse zijn divers. Een deel van de jongeren (15%) bleek niet woonachtig op het aangegeven adres. Ten tweede bleken veel jongeren (ongeveer een derde) ook na het vijf keer bezoeken van het adres niet aanwezig. Vervolgens konden de interviewers, vooral bij portiekwoningen, vaak geen toegang krijgen tot de woningen van de respondenten. De overige groep (ongeveer een derde) bestaat uit mensen die daadwerkelijk niet deel wilde nemen aan het onderzoek.

De verwachting is dat de non-response onder laag opgeleide jongeren hoger is dan onder hoogopgeleide jongeren omdat dit doorgaans het geval is. Tegelijkertijd zijn de hoogopgeleide jongeren vaker niet thuis omdat zij werken, studeren of een druk sociaal leven hebben. Echter beiden groepen, de zeer laag opgeleiden en de hoog opgeleiden zijn beiden goed vertegenwoordigd.
We hebben ons sample op basis van een aantal kenmerken kunnen vergelijken met de GBA gegevens. Het overzicht laat zien dat ons sample nergens sterk afwijkt.

Table A1.2: **Differences between respondents (R.) and non-respondents (NR.) regarding characteristics recorded in municipal population registers (GBA)**

				Turk			Moroccan			Native	Total
		R.	N.R.	Total	R.	N.R.	Total	R.	N.R.	Total	Population
Sex	Male	48,4	54,4	52,6	41,4	49,4	47,4	49,2	51,6	50,7	50,2
	Female	51,6	45,6	47,4	58,6	50,6	52,6	50,8	48,4	49,3	49,8
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Age	18-19	17,8	17,9	17,9	26,9	21,8	23,0	7,8	7,2	7,4	16,7
	20-24	39,0	42,0	41,1	43,3	46,5	45,7	25,6	24,9	25,1	38,0
	25-29	32,0	29,7	30,4	21,7	24,1	23,5	30,1	33,3	32,1	28,5
	30-34	11,2	10,4	10,6	8,1	7,6	7,8	36,5	34,6	35,4	16,8
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Mean	24,4	24,2	24,3	23,3	23,5	23,5	27,5	27,5	27,5	24,9
	Standard Error	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
Marital status	Never married	56,6	68,5	64,9	77,6	78,2	78,1	86,3	88,5	87,7	76,2
	Married	40,6	27,8	31,7	20,5	19,0	19,3	11,9	9,5	10,4	21,1
	Separated	2,8	3,6	3,4	1,9	2,7	2,5	1,8	2,0	1,9	2,6
	Divorced		0,1	0,1		0,2	0,1				0,1
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Total N	500	1155	1655	420	1240	1660	512	861	1373	4688

Source: Groenewold 2007, TIES country report

Note: Records of Moroccan men who were included in the supplementary sample of June 2007 are excluded from this table.

Nicis Institute - 2008

Nicis Institute
Laan van N.O. Indië 300
2593 CE Den Haag
Postbus 90750
2509 LT Den Haag

T +31 (0)70 3440966
F +31 (0)70 3440967
info@nicis.nl
www.nicis.nl

NICIS INSTITUTE